

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
ARAP DİLİ VE BELÂGATI BİLİM DALI**

**EBU'L-KÂSİM İBNU'S-SAYRAFÎ VE
EL-EFDALİYYÂT ADLI ESERİ**

PERVİN BÜYÜKYAĞCI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Muhammet TASA**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	PERVİN BÜYÜKYAĞLI
	Numarası	158106081009
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ / ARAP DİLİ ve BELÂĞATI
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. Muhammet TASA
	Tezin Adı	EBU'L-KÂSİM İBNU'S-SAYRAFÎ VE EL-EPDALİYÂT ADLI ESERİ

Ebu'l-Kâsım İbnü's-Sayrafî ve

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan el-Epdaliyyât adlı Eseri başlıklı bu çalışma 23/8/2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Prof. Dr.	MUHAMMET TASA	
2	Prof. Dr.	İBRAHİM YILMAZ	
3	Doc. Dr.	SEDAT SENSÖY	

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	PERVİN BÜYÜKYAĞCI		
	Numarası	158106081009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	EBU'L-KÂSİM İBNU'Ş- ŞAYRAFÎ VE EL-EFĐALİYYÂT ADLI ESERİ			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Öğrencinin Adı Soyadı
İmzası

PERVİN BÜYÜKYAĞCI

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	PERVİN BÜYÜKYAĞCI		
	Numarası	158106081009		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	TEMEL İSLAM BİLİMLERİ/ ARAP DİLİ VE BELAGATI		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MUHAMMET TASA		
Tezin Adı	EBU'L-KÂSİM İBNU'S-ŞAYRAFÎ VE EL-EFDALİYYÂT ADLI ESERİ			

ÖZET

EBU'L-KÂSİM İBNU'S-SAYRAFÎ VE EL-EFDALİYYÂT ADLI ESERİ

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî (Doğum: 463/1071-Ölüm: 542/1147) h.VI. asırda Fâtimî devletinde yaşamış yazar, Şair ve devlet adamıdır. 495'te Dîvân-ı İnşâ'da görev almıştır. O dönemin veziri Efdal b. Bedr el-Cemâli ile arası açılmış ve bir süre görevinden uzaklaştırılmıştır. Yazdığı edebi risaleler sayesinde affedilmiş ve görevine tekrar dönmüştür. Vezir Efdal b. Bedr el-Cemâli'ye yazdığı risalelerden yedisi bir müstensih tarafından "el-Efdaliyyât" adıyla bir mecmuada toplanmıştır. Kendini affettirmek ve Vezir Efdal b. Bedr el-Cemâli'yi övmek, onun şerefini yükseltmek için yazılan bu risaleler Fâtimi dönemi edebiyatı hakkında bize bilgi vermektedir.

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî ve el-Efdaliyyât adlı eserinin anlatıldığı bu çalışma giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır.

Girişte; Fâtimi devletinin sosyokültürel durumu, dili, edebiyatı ve o dönemin risaleleri anlatılmıştır.

Birinci bölümde; Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî'nin hayatı, vefatı, eserleri hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde "el-Efdaliyyât" adlı eserin ismi, yazılış amacı, metodu, konusu ve içindeki risaleler ele alınmıştır.

Sonuçta ise değerlendirmeler yapılmıştır.

ANAHTAR KELİMELER:

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî, el-Efdaliyyât, Efdal b. Bedr el-Cemâli, Dîvân-ı İnşâ, risale, affetmek, Fâtimî vezirleri, şair, Mısır, medih, övgü, medhiye.

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	PERVİN BÜYÜKYAĞCI		
	Student Number	158106081009		
	Department	BASIC ISLAMIC SCIENCES/ ARABIC LANGUAGE AND RHETORIC		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Prof. Dr. MUHAMMET TASA		
Title of the Thesis/Dissertation	ABU AL-QASIM IBN AL-SAYRAFI AND HIS WORK, AL-AFDALIYYAT			

ABSTRACT
ABU AL QASIM IBN AL-SAYRAFI AND HIS WORK,
AL-AFDALIYYAT

Abu al-Qasim Ibn al-Şayrafî (Born: 463/1071-Death: 542/1147) was lived in 6. Century. He was a bureaucrat, poet and writer in Fatum State. He worked in Divan-1 İnşa in 495. When he was grow away with Efđal b. Bedr al-Cemali, he was expelled from his duty because of the literary tractates that he wrote, he got forgiven and reassigned to his duty. 7 of Tractates that he wrote for Efđal b. Bedr al-Cemali had collected by a handwriter for "al-Afdaliyyat" the journal.

His Tractates were about make himself forgiven to Efđal b. Bedr al-Cemali by complimenting. Those Tractates are giving us information to understand the literature of Fatimi era.

Abu al-Qasim Ibn al-Şayrafî and his piece al-Afdaliyyat has two parts; prologue and epilogue.

In the prologue there are informations about sociocultural, literary and lingual statements about Fâtimî State.

In the first section there are informations about Abu al-Qasim Ibn al-Şayrafî s life death and pieces.

In the second section, there are name of al-Afdaliyyat , the purpose it written for, it's method and the Tractles in it. In epilogue there are statements.

KEY WORDS:

Abu al-Qasim Ibn al-Şayrafî, al-Afdaliyyat, Efđal b. Bedr al-Cemali, Divan-1 İnşa, tractate, forgive, Fatimans viziers, poet, Egypt, mediha, praise, eulogy.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
TRANSKRİPSİYON	iii
KISALTMALAR	iv
ÖN SÖZ	v

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ VE EBU'L-ĞÂSİM İBNU'Ş-ŞAYRAFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM

1. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı ve Yöntemi.....	2
2. Fâtîmi Devleti'nin Sosyokültürel Durumu	2
3. Fâtîmi Devleti'nde Dil ve Edebiyat	11
4. Arap Edebiyatında Risâlelere Genel Bir Bakış.....	15
4.1. Fâtîmi Dönemi Öncesi Risâle	15
4.2. Fâtîmî Döneminde Risâle	17

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-ĞÂSİM İBNU'Ş-ŞAYRAFÎ'NİN HAYATI

1.1. Adı, Lakabı, Ailesi ve Çalışma Hayatı	21
1.2. Vefatı	22
1.3. İlmi ve Edebî Şahsiyeti	22
1.4. Ebu'l-Ğâsım İbnu'ş-Şayrafî'nin Eserleri.....	22

İKİNCİ BÖLÜM

EL-EFĐALİYYÂT ESERİNİN İNCELENMESİ

2.1. el-Efđaliyyât Adlı Eserin Muhteva Bakımından İncelenmesi	27
2.1.1. İsmi.....	27
2.1.2. Yazılış Amacı.....	27
2.1.3. Metodu	28
2.1.4. Konusu	29
2.1.4.1. Risâletu'l-'Afv	31
2.1.4.2. Risâletu Raddi'l-Mezâlim	35
2.1.4.3. Risâletu Lumâhi'l-Mulah	37

2.1.4.4. Risâletu Menâ'ihî'l-Karâ'ih	38
2.1.4.5. Risâletu Munâcâtî Şehri Ramadân	48
2.1.4.6. Risâletu 'Aḳâ'ili'l-Fedâ'il	50
2.1.4.7. Risâletu't-Tedellî 'ale't-Tesellî	51
2.1.5. Eserde Yer Alan İktibaslar	54
2.1.5.1. Ayetlerden İktibas	54
2.1.5.2. Hadislerden İktibas	56
2.1.5.3. Şiirlerden İktibas	58
2.2. Risâlelerin Şekil Bakımından İncelenmesi	61
2.2.1. Dil ve Anlatım	62
2.2.2. Risâlelerin Seci Bakımından İncelenmesi	63
2.2.3. Risâlelerin Diğer Edebî Sanatlar Açısından İncelenmesi	66
2.2.3.1. Cinâs	66
2.2.3.2. Tıbâḳ	67
2.2.3.3. İktibâs	68
SONUÇ	70
BİBLİYOGRAFYA	72

TRANSKRİPSİYON

ـَ : a, e	ـُ : u
ـِ : ı, i	ـَـ : â, ê
ـُـ : û	ـِـ : î
ء : ’	ب : b
ت : t	ث : Ṣ, ṣ
ج : c	ح : H, h
خ : <u>H</u> , <u>h</u>	د : D, d
ذ : <u>Z</u> , <u>z</u>	ر : R, r
ز : Z, z	س : S, s
ش : Ş, ş	ص : Ṣ, ṣ
ض : Ḍ, ḍ	ط : T, t
ظ : Ḍ, ḍ	ع : ’
غ : Ğ, ğ	ف : F, f
ق : K, k	ك : K, k
ل : L, l	م : M, m
ن : N, n	و : V, v
هـ : H, h	ي : Y, y

Yukarıdaki tabloda görülen transkripsiyon sistemi şahıs adları, künyeler, eser adları ve bazı terimlerde kullanılmıştır. “Kâsım”, “Muhammed” gibi Türkçe’de sık kullanılan isimlerin yazımında transkripsiyon uygulanmamıştır. Birleşik isimlerin ve tamlamaların yazımında “Şihâbuddîn Ahmed b. ‘Abdilvehhâb en-Nuveyrî” şeklinde Arapça okunuş esas alınmıştır. Harf-i tarifler “el-Kâsım” örneğinde olduğu gibi küçük harfle yazılmış; cümle başlarında da bu usul uygulanmıştır. Şemsî harflerle başlayan kelimelerin başındaki harfi tariflerin yazımında ise “es-Şayrafi” kelimesinde olduğu gibi ilk harfin okunuşu esas alınmıştır.

KISALTMALAR

b.	: İbn
bkz.	: Bakınız
bnt.	: Binti
bs.	: Baskı
byy.	: Basım Yeri Yok
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
h.	: Hicri
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu Anhu
s.a.v.	: Sallallahu Aleyhi ve Sellem
sy.	: Sayı
s.	: Sayfa
terc.	: Tercüme
ty.	: Tarihi Yok
vb.	: Ve Benzeri
vd.	: Ve Diğerleri
vol.	: Volume
yay.	: Yayınları

ÖN SÖZ

Fâtımî döneminde yaşayan ve döneminin önemli yazar ve şairlerinden olan Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafi'nin yedi risâlesinin derlenmiş olduğu *el-Efdaliyyât* adlı eserinin incelenmesi çalışmanın konusunu teşkil etmektedir.

Bu araştırma giriş, iki bölüm, sonuç ve bibliyografyadan meydana gelmektedir. Giriş bölümünde çalışmanın amacı, yöntemi, önemi ve konusundan bahsedilmiştir. Ayrıca faydalanılan kaynaklar ve farklı dönemlerde risâle konusu açıklanmıştır.

Birinci bölümde, İbnu's-Şayrafi'nin hayatı, ilmî ve edebî şahsiyeti anlatılmış ayrıca eserlerinin konusu hakkında da bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Araştırmanın ikinci bölümünde, *el-Efdaliyyât* adlı eser, muhteva ve şekil bakımından incelenmiştir. Muhteva kısmında eserin ismi, yazılış amacı, metodu, konusu ve eserde yer verilen kaynaklar ele alınmıştır. Şekil bakımından incelenirken de eserin dil ve anlatımı, eserde kullanılan ayet ve şiir istişhadları açıklanmıştır. Ayrıca yazarın eserinde seci, cinas, tıbak ve iktibâs gibi kullandığı edebî sanatlarla da birkaç örnek verilerek bölüm tamamlanmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yardım ve tavsiyelerini esirgemeyen değerli danışmanım Prof. Dr. Muhammet TASA'ya, çalışma hakkında görüşlerini aldığım Doç. Dr. Sedat ŞENSOY, Doç. Dr. Muhammet Vehbi DERELİ, Yrd. Doç. Dr. Mücahit KÜÇÜKSARI hocalarıma ve destek veren tüm arkadaşlarıma şükranlarımı sunarım.

Pervin BÜYÜKYAĞCI

Konya-2019

GİRİŞ

**ARAŞTIRMANIN KONUSU AMACI YÖNTEMİ VE
EBU'L-KÂSİM İBNU'Ş-ŞAYRAFÎ'NİN YAŞADIĞI DÖNEM**

1. Araştırmanın Konusu, Önemi, Amacı ve Yöntemi

Araştırmanın konusu, Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafi'nin hayatını ve *el-Efdaliyyât* adlı eserinde yer alan yedi risâleyi muhteva, üslup ve şekil bakımından incelemek ve diğer eserlerinde işlediği konular hakkında genel bilgiler vermektir.

Fâtımî Devleti döneminde yaşayan İbnu's-Şayrafi hakkında kaynaklarda çok az bilginin bulunmasından dolayı bu dönemin edebiyatına ışık tutmak çalışmanın amacı olmuştur.

Bu konuyu ele alan herhangi bir eser ya da çalışma bulunmadığından İbnu's-Şayrafi'yi araştırırken yaşadığı dönemin sosyal, dini, kültürel ve edebî açıdan incelenmesi, pek çok risâle yazdığından dolayı risâleler hakkında bilgi alınacak âlimlerin başında gelmesi ve konuyla alakalı çok az kaynağın bulunması bu konunun önemini ortaya koymaktadır.

Çalışmada kaynak tarama metodu kullanılmış olup bu konuyla alakalı bilgilere ulaşılmaya çalışılmış ve bu kaynaklardan bilgiler toplanmıştır. Derlenen bilgiler ışığında İbnu's-Şayrafi'nin hayatı ve eserlerini anlatan birinci bölüm ve *el-Efdaliyyât* adlı eserinde yer alan risâlelerin muhteva ve şeklinin incelendiği ikinci bölüm kaleme alınmıştır. Risâlelerin metninde yer alan seci sanatı ve diğer edebî sanatlar bulunmuş, bir tablo oluşturularak çalışmaya eklenmiştir.

2. Fâtîmi Devleti'nin Sosyokültürel Durumu

Bu bölümde Mısır, Suriye ve Kuzey Afrika'da kurulmuş, Tûnus, Cezâyir, Fâs, Libya, Sicilya, Sardunya, Korsika, Malta, Nübye, Lübnan, Filistin, Hicaz, Ürdün ve Yemen'i kapsayan Şîi Devleti olan Fâtîmîler'in X. ve XII. yüzyıllar arasındaki sosyokültürel durumu ele alınmıştır.¹ Şu bir gerçektir ki âlimler, eserlerini ortaya koyarlarken buldukları tarih ve coğrafyadan uzak kalamaz, olumlu ya da olumsuz bir olay, akım veya fikir üzerine eserlerinde değerlendirmelerde bulunurlar. Aynı

¹ Yılmaz Öztuna, *İslâm Devletleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s. 325., Naci Yengin, Necip Taylan, "*İsmailiyye*", Şâmil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, III/ 201.

zamanda sosyal, siyasî, kültürel ve ilmî çevre onların fikirlerini etkileyip eserlerini de dolaylı olarak etkilemiştir. Bundan dolayı bu devrin sosyokültürel durumunun bilinmesi İbnu's-Şayrafî ve onun eserini tanımada büyük önem arz etmektedir.

Şiiliğin bir kolu kabul edilen İsmâilik hareketinin doğuşuna sebep olan ve İsmâil'i Mehdî ilan eden Fâtımîler, 297-567/909-1171 yılları arasında hüküm sürmüştür.² Devletin ana siyaseti; Mısır ve idareleri altındaki bölgelerde kendi mezheplerini kabul ettirmektir.³ Kuzey Afrika'dan gelip Mısır'da Kahire'yi hükümet merkezi yapan Fatımîler⁴ seyyitlik yani siyâdet iddia eden⁵ fakat peygamber neslinden gelmeyen en meşhur ve büyük hanedandır.⁶

Fâtımî Devleti'nin hükümdarları ve saltanat süreleri şunlardır:

el-Mehdî (297-322/910-934), el-Ğâim (322-334/934-946), el-Manşur (334-341/946-953), el-Mu'iz (341-365/953-975), el-'Azîz (365-386/975-996), el-Hâkim (386-441/996-1021), ez-Zâhir (441-427/1021-1036), el-Mustanşır (427-487/1036-1094), el-Mustâ'îf (487-495/1094-1101), el-'Âmir (495-524/1101-1130), el-Hâfiz (524-544/1130-1149), ez-Zâfir (544-549/1149-1154), el-Fâid (549-555/1154-1160) ve el-'Âzîd (555-567/1160-1171)⁷

Fâtımîlerin ilk devri Mısır'ın parlak devri olup ilim, ziraat, sanayi ve medeniyet ilerlemiştir. Câmîu'l-Ezher'i onlar bina etmiştir. Ancak Fâtımîler askerî alanda haçlılara karşı başarı gösterememişler ve haçlılar Kudüs'ü ele geçirmiştir. Fâtımîler'in bir veziri olan Selâhaddîn-i Eyyûbî, Suriye'yi haçlılardan temizlemiştir.

² Sûzi Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, thk. Isâm Şebâru, Dâru'n-Nahdatu'l-Arabiyye, Beyrut, 2010, s. 17; Öztuna, *İslâm Devletleri*, s. 324; Nahide Bozkurt, *Abbâsiler*, TDV Yayınları, Ankara, 4. Basım, 2018, s.138.

³ Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, s.118-20, Eymen Fuâd Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, İstanbul, 1995, XII/228.

⁴ İn'âmullah Han, *Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri*, terc. Osman Keskioglu, Sebilurraşad Neşriyat, 1966, s. 11.

⁵ Nahide Bozkurt, *Abbâsiler*, s. 138.

⁶ Öztuna, *İslâm Devletleri*, s. 323; Nicholson, Reynold A., *Literature History of The Arabs*, New York, 1907, s. 271-272; Graefe E., "Fâtımîler", *İslâm Ansiklopedisi*, İstanbul, 1964, IV/522.

⁷ Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, s. 21; Hasan İbrahim Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıriyye, Kahire, 1981, s. 81; Hakkı Dursun Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ yay. İstanbul, 1989, V/115-116.

Şelâhaddîn-i Eyyûbî, Fâtîmî halifesini azlederek bu hilafete son vermiş ve 1171 yılında Eyyûbi Devleti'ni kurmuştur.⁸

Adını Hz. Fâtîma'dan alan Fâtîmîler Hz. Peygamber soyundan geldiklerini iddia etmişlerdir. Devletin esas sistemini oluşturan İsmâilik, altıncı imam Cafer-i Sâdık'ın oğlu İsmâil'in nâs yoluyla halef tayin edildiğine inananların oluşturduğu hareketin adıdır.⁹ Fâtîmî Devletini 297/910 yılında Ubeydullah el-Mehdî kurmuştur.¹⁰ Bu halife Muhammed b. İsmâil'in oğullarıdır. Bu imamlar, gizlilik içinde yaşamışlar ve “Allah'ın gizlediğini açığa çıkarmaması” ilkesine göre herhangi bir resmi soy kütüğü açıklamamışlardır.¹¹ Ehl-i Sünnet ve Hariciler'in bulunduğu Kuzey Afrika'da Fâtîmîler, İsmâiliye mezhebi ile ortaya çıktıkları için güçlüklerle karşılaşmış ve Mısır'ı ele geçirmeyi hedeflemişlerdir. İlk halife Ubeydullah Mehdi ve sonraki halife oğlu Kâim bi Emrillah'ın (322/934) Mısır'ı alma teşebbüsleri başarısız olmuştur.¹² Üçüncü halife Mansur Billâh (334/946) kendilerine karşı Haicileri destekleyen Sünnîleri yenmişlerdir.¹³ Dördüncü Halife Mu'iz li-Dînillah (341/953) döneminde kumandan Cevher es-Sıkkî 358/969 yılında Mısır'ı ele geçirmiştir.¹⁴ Böylece Kahire'ye sahip olan Mu'iz li-Dînillah kendisinin “yeryüzünün tek halifesi olduğunu” iddia etmiştir.¹⁵

⁸ Han, *Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri*, s. 41; Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, s. 50; Yengin, Taylan, “*İsmailiyye*”, s. 201.

⁹ Ebu'l-Feth Tâcuddîn Muhammed b. Abdilkerîm b. Ahmed eş-Şehristânî, *el-Milel Ve'n-Nihal Dinler Mezhepler ve Felsefî Sistemler Tarihi*, Çev. Mustafa Öz, Litera Yay., İstanbul, 2008, s. 171; Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, thk. Isâm Şebâru, s. 17.

¹⁰ Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, 7. bs., Mısır, 1965, III/145.

¹¹ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 82-89; Seyyid, “Fâtîmîler”, *DİA*, XII/229.

¹² Öztuna, *İslâm Devletleri*, s.324.

¹³ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 89-92.

¹⁴ Graefe E., “Fâtîmîler”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV/522; Bozkurt, *Abbâsiler*, s. 138; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 89-92, 140-142.

¹⁵ Ibn al-Athîr, *al-Kâmil fi'l-Ta'rih*, Publico Sumtu., Beyrouth, 1966, VIII., s.620-621; Bozkurt, *Abbâsiler*, s. 111. Yengin Taylan, “*İsmailiyye*”, III/ 201.

Bu dönemde önemli bir diğer olay da hutbe ve sikkelerde Abbâsi halifesi çıkartılarak Halife Mu‘iz li-Dinillâh’ın adı girer. Halife Mu‘iz li-Dînillah ve beşinci Halife ‘Aziz Billâh (365/975) kumandanları Cevher es-Sıkkîlî ve Yâ‘kûb b. Kilis’in çalışmalarıyla Orta ve Güney Suriye ile Halep emirlikleri üzerinde nüfuslarını güçlendirmişlerdir.¹⁶ Bu dönemde Fâtîmî devleti Yemen ve Musul’da da propagandasını yaparak oldukça genişlemiştir.¹⁷

Altıncı Halife Hâkim biemrillâh (386/996) döneminde Mısır-Bizans ilişkileri kötüleşmiş¹⁸ ve yedinci Halife ez-Zâhir li-Zâzidinillâh (411/1021) döneminde güçlü politikalarının esrarı iyice kaybolmuştur.¹⁹ Sekizinci Halife Mustanşır Billâh (427/1036) döneminde Mısır, Güney Suriye Bölgesi, Kuzey Afrika, Sicilya, Afrika’nın Kızıldeniz sahilleri, Hicaz ve Yemen olarak en geniş sınırlarına ulaşan devlet kısa bir zaman sonra küçülmeye başlamıştır.²⁰ Vezir Ebu’l-Kâsım Ali b. Ahmet el-Cercerâî’nin 436/1045 yılında ölmesiyle devletin çökmekte olduğu ortaya çıkmıştır.²¹

Abbâsiler’in, Fâtîmîlerin soyuna dil uzatmasıyla Abbâsi-Fâtîmî çatışması ilk defa Bağdat’ta bu dönemde ortaya çıkmıştır. Çalışmadaki risalenin kendisine yazıldığı Vezir Efdal b. Bedr’in dedesi, Akka’yı yöneten komutan Bedr el-Cemâli’nin yardımcılarıyla Mısır’daki (468/1075) ekonomik krize bağlı iç karışıklılığı gidererek istikrarı yeniden sağlamıştır. Bu olaydan sonra vezirlerin nüfuzu halifeleri de aşarak daha da güçlenmeye başlamıştır.²² Komutan Bedr el-Cemâli’nin bu başarısından sonra Halife, yetkilerini ona devretmiştir ve oğlu Efdal b. Bedr el-Cemâli’yi 487/1094 yılında vezir yapmıştır.²³ Böylece Fâtîmîler döneminde “Vezirler Nüfuz Asrı” denilen yeni bir dönem başlamıştır. Efdal b. Bedr ve Me’ mûn

¹⁶ Hasan, *Târîhu’ d-Devleti’ l-Fâtîmiyye*, s. 149-16; Seyyid, “Fâtîmîler”, *DİA*, XII/230.

¹⁷ Ibn al-Athîr, *al- Kâmil fi’ l-Ta’ rîkh*, VIII/665; Hamûd, *el-Fatîmiyyûn ve’ z-Zenkiyyûn ve’ l-Emeviyyûn ve’ l-Memâlîk*, s.18; Hasan, *Târîhu’ d-Devleti’ l-Fâtîmiyye*, s. 93-11.

¹⁸ Hasan, *Târîhu’ l-İslâm*, III/149.

¹⁹ Hasan, *Târîhu’ d-Devleti’ l-Fâtîmiyye*, s. 164-168; *Târîhu’ l-İslâmiyyin*, III/150.

²⁰ Ibn al-Athîr, *al- Kâmil fi’ l-Ta’ rîkh*, *Publico Sumtu.*, Beyrouth, 1966,X.,s.237., Sûzi Hamûd,*el-Fatîmiyyûn ve’ z-Zenkiyyûn ve’ l- Emeviyyûn ve’ l-Memâlîk*, s. 22-23. Yengin, Taylan, “İsmailiyye”, III/201., Graefe E., “Fâtîmîler”, İslâm Ansiklopedisi, IV/525.

²¹ Hasan, *Târîhu’ d-Devleti’ l-Fâtîmiyye*, s. 164-168; Seyyid, “Fâtîmîler”, *DİA*, XII/231.

²² Hasan, *Târîhu’ l-İslâm*, III/201-202.

²³ Abdülkerim Özeydin, “Efdal b. Bedr el-Cemâli”, *DİA*, İstanbul, 1994, X/452.

el- Batâihi dönemlerinde Fatimi devleti çökmekten kurtulmuş ve devletin ömrü bir asır daha uzamıştır.²⁴

el-Efdaliyyât'ın adına yazıldığı Vezir Efdal b. Bedr el-Cemâlî, Halife Mustanşır'ın küçük oğlu Muste'âlî Billah'ı (487/1094) halifelğe getirmiştir. Dokuzuncu halife Muste'âlî Billah, vezirin otoritesini kaybetmemek için halifelğe getirilmesi gereken büyük oğlu Nizar İsmâilî'nin yerine getirilmiştir.²⁵ Efdal b. Bedr el-Cemâlî, Muste'âlî Billah'ın ölümünden sonra beş yaşındaki Ebû Ali Manşur'a (495/1101) “‘Âmir-bi Aşkâmillah” lakabını vererek halifelğe geçirmiştir. Böylece Efdal b. Bedr yirmi yıl boyunca ülkenin tek hâkimi olmuştur.²⁶ Efdal b. Bedr ilk iş olarak başkenti Kahire'den Fustat'a nakletmiştir. Bu dönemde divanda çalışan Hristiyanların sayısı artmıştır. Suriye Bölgesi'ne olan haçlı saldırıları da başlamıştır. Fakat Efdal b. Bedr bu saldırıları hiç önemsememiştir. Efdal b. Bedr daha da ileri giderek Selçuklulara karşı haçlılarla anlaşmaya çalışmıştır. Bunun neticesinde Suriye şehirlerinden olan Kudüs, Sayra, Sur Akka gibi şehirler kaybedilme tehlikesiyle karşı karşıya gelmiştir.²⁷

Onuncu halife ‘Âmir-Biahkâmillah yetişkinliğe ulaşınca Efdal b. Bedr el-Cemâlî'nin baskılarından kurtulmak ister. Bu sebeple Emir Muhammed b. Fatih el-Batâihi ile işbirliği yaparak Efdal b. Bedr'i öldürtür.²⁸ Kendisine yardım eden Batâihi'yi de (515/1122) “el-Me'mun Tâcu'l-Halife” lakabıyla vezir tayin eder. Halife ‘Âmir ve Vezir Me'mun dönemleri Fatımîler'in Mısır'daki en parlak dönemi olmuştur. Devlet eski ihtişamını bu dönemde tekrar kazanmıştır. ‘Âmir Biahkamillah devlet yönetiminde tek başına söz sahibi olmak isteyince Vezir Me'mun'u azlederek hapseder ve iki yıl sonra da onu öldürtmüştür. Bunun neticesinde devlet otoritesi zayıflamaya başlamıştır. İdareye tek başına hâkim olamayan Halife, biri S'Âmirî ve diğeri Müslüman iki kişiye divanda görevler verir. Bir rahibi de müstevfî olarak tayin

²⁴ Seyyid, “Fâtımîler”, *DİA*, XII/231.

²⁵ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 171-173.

²⁶ Graefe E., “Fâtımîler”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV/525.

²⁷ Seyyid, “Fâtımîler”, *DİA*, XII/231.

²⁸ Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, IV/180-184.

etmek zorunda kalır. Bu rahip döneminde Müslümanlar hakarete uğrar ve tutuklanırlar. Neticede Nizârîler de ‘Âmir’i öldürür.²⁹

‘Âmir varis bırakmadan ölünce hanımının hamile kaldığı öğrenilir. Doğacak çocuk beklenirken Fatimî tarihinde bir ilk yaşanır. İsmailîler “emanetçi imam” (el-*imânü’l-müstevâ*) tayin ederler. Bu kişi de hanedanın en yaşlı üyesi olan Halife ‘‘Âmir’in amcasının oğlu Ebu’l-Meymûn Abdülmecid’dir. Velihtın doğumu beklenirken velihatın kefilisi olarak Ebu’l-Meymûn Abdülmecid’e biat edilir. Askerler Bedr el-Cemâli’nin torunu Ebû Ali Muhammed b. Efđal Kûteyfât’ı (Katifât) vezirliğe getirirler. Vezir Ebû Ali Muhammed b. Efđal, Emir Ebu’l-Meymûn Abdülmecid’i hapsedirir. İmâmiyye’nin beklenen 12. imamı adına davette bulunur. İsmâiliyye mezhebinin faaliyetlerini durdurur. Fakat 526/1131 yılında Vezir Ebû Ali Muhammed b. Efđal öldürülür. Ölen Halife ‘Âmir b. Aşkâmillah’ın taraftarları Emir Ebu’l-Meymûn Abdülmecid’e tekrar biat eder. İlerleyen zamanlarda veliahtın kefilisi olan Ebu’l-Meymûn Abdülmecid kendini halife ilan eder (524-544/1130-1149) ve Hâfız lidinillah lakabını alır.³⁰

Fatimîler bu son kırk yıl içerisinde çökmeye başlar. Hilafetin nüfuzu ise Mısır ile sınırlı kalır. On birinci halife Hâfız lidinillah ve haleflerini tanımayanlar Fatimîlerden ayrılır. Hâfız lidinillah oğlu Hasan’ı öldürünce Ermeni asıllı ve Hristiyan olan Behram’ı vezirliğe getirmek zorunda kalır. Ona “Seyfu’l-İslâm Tâcu’l-Hilâfe” lakabını vererek 529/1135 yılında Fatimî tarihinde ilk defa geniş yetkilere sahip vezirliğe getirmiş olur. Vezir Behram Tel Bâsir Ermenistan’dan ırktaşlarını Mısır’a getirerek onları devlet kademelerine yerleştirir.³¹ Behram kardeşi Bâsâk’ı Kûs kaliliğine tayin eder. O da Müslümanlara zulmeder. Müslümanlar nüfuz sahibi bir devlet adamı olan Rıdvan b. Velahşâ’dan yardım ister. O da Kahire’de Hristiyanlara karşı cihat ilan ederek vezirlik makamına kadar getirilir.³²

Hâfız lidinillah emirlerinin baskısı ile 531/1137 yılında Rıdvan’ı vezir yapar. Vezir Rıdvan, sünni olan İskenderiyye’de Sünniliğe öncülük ederken burada Mısır’ın

²⁹ Hasan, *Târîhu’l-Devleti’l-Fâtimiyye*, s. 173-176; Seyyid, “Fâtümîler”, *DİA*, XII/232.

³⁰ Graefe E., “Fâtümîler”, *İslâm Ansiklopedisi*, IV.,s.526.

³¹ Ibn al-Athîr, *al-Kâmil fi’l-Ta’rîkh*, XI/48.

³² Hasan, *Târîhu’l-İslâm*, IV/183-184; Seyyid, “Fâtümîler”, *DİA*, XII/232.

ilk İslam medresesini 532/1138 yılında kurar. Halife askerleri kıskırtınca Vezir Rıdvan, İskenderiyye'den kaçar. Halife Hâfız lidinillah da Vezir Rıdvan'dan sonra vezirlik makamını boş tutarak devleti kendi yönetmeye çalışır. ³³Halife Hâfız lidinillah'dan sonra bütün valiler, vezirlik makamına göz diktikleri için sürekli savaşırlar. ³⁴

1153'de Vezir İbnu's-Settâr ölür ve yerine Abbas es-Sanhâncî vezir olur. Yeni vezirin oğlu on ikinci halife Zâfir Biemrillah'ı öldürür. Fatimî devletindeki bu karışıklıkları fırsat bilen Haçlılar, Suriye'deki son kaleleri olan Askalan'ı işgal ederler. Halife Zâfir Biemrillah ölünce Vezir Abbas es-Sanhâncî, "Fâid lidinillah" lakabı ile küçük oğlunu (549-555/1154-1160) halifelik makamına getirir. Küçük yaştaki halife saraydaki cinayetlerle zor günler geçirince saray kadınları Tala'î b. Rukkiz'den hilafeti kurtarması adına yardım isterler. ³⁵ Bunun üzerine Tala'î ordusuyla Mısır'a hareket edince halife ve vezir Suriye'ye kaçar. Tala'î b. Rukkiz, Fatimîler'in güçlü vezirlerinin sonuncusu olur. ³⁶ Bu vezir, altı ayda tüm memurlukları sınırlı yapar ve hiç kimseyi kendi otoritesine ortak etmez. Halife Fâiz lidinillah 555/1160 yılında varis bırakmadan ölür. ³⁷ Vezir Tala'î b. Rukkiz halifelik makamına Fâid lidinillah'ın torunu "Âdid lidinillah" lakablı Emir Abdullah'ı geçirir. Hilafete ortak olabilmek için de kızını halife ile evlendirir.

Fatimi Devleti çökmeden önceki son on yılını vezirliğe göz dikerek birbiri ile savaşan valilerin iç çatışmaları ile geçirir. ³⁸ Son Fâtimi halifesi Adîd lidinillah'ın veziri, Şâver b. Mucîr ile Fâtimî kumandanı Dırgam b. 'Âmir arasında mücadele olur. Dımeşk Emiri Nureddin Mahmûd'a sığınan Şâver b. Mucîr, vezirlik makamına geri dönebilmek için ondan yardım ister. Nureddin Mahmud kumandanı Eseduddin Şîrkûh'u Mısır'a gönderir. Şâver kumandanından Mısır'ı terk etmesini ister. Kumandan ise Biblîs'i zaptederek doğu vilayetlerini idaresi altına alır. Şâver bunun

³³ Ibn al-Athîr, *al- Kâmil fi'l-Ta'rih*, XI/48-49.

³⁴ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s.176-178.

³⁵ Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, IV/186.

³⁶ Graefe E., "Fâtimîler", İslâm Ansiklopedisi, IV/526.

³⁷ Ibn al-Athîr, *al- Kâmil fi'l-Ta'rih*, XI/255.

³⁸ Seyyid, "Fâtimîler", *DİA*, XII/232.

üzerine Haçlılara sığınır. Şaver öldürülür.³⁹ Dımeşk Emiri Nûreddin Mahmud'da Mısır'a girer.⁴⁰ Kumandanı Eseduddin Şîrkûh'u Fâtîmî vezirliğine tayin eder (564/1169).⁴¹ O zaman hilafet makamında Adîd lidinillah vardır. Vezir Esedüddin Şîrkûh iki ay sonra vefat edince halife Adîd, vezirin yeğeni Selâhaddîn-i Eyyûbi'yi vezirlik makamına getirir.⁴² Selâhaddîn-i Eyyûbi'nin vezir olması ile Mısır ve Ortadoğu'da yeni bir dönem başlar. Mısır'da sunnî inkılâp tamamlanır, hutbeler Fâtîmîler adına değil Abbâsiler adına okunmaya başlar.⁴³

Adîd'in ölümü ile son bulan Fâtîmî hânedanı ikiyüzsekiz yıl hüküm sürmüştür. Fâtîmî hânedânını Fâtîmîlerin bir veziri olan Selâhaddîn-i Eyyûbî halifeyi azledip hilafete son vererek ortadan kaldırmış, Mısır'da Sünnî Mezhebini yaymış⁴⁴ bu durum ise tarihçilere göre Sünnîlerin Şîlilere karşı kazandığı bir zafer olarak görülmüştür.⁴⁵

Fâtîmî Devletinde değişik ırk ve çeşitli sosyal yapılarda kavimler bulunur. Türkler, Sudanlılar, Deylemîler, Ermeniler vb. kavimler bu devlete hizmet etmişlerdir. Kıptîlerden mali konularda, Zimmîlerden tecrübî konularda faydalanan Fâtîmîler Sunnîleri buradan uzaklaştırmışlardır. Fâtîmîlerde ordu emirleri imamdan alır ve ona bağlıdır. Fâtîmî Devleti zayıflayınca vezirler dönemi başlar ve devlet yönetiminde değişiklikler olur. Sistemin aslını oluşturan prensipler korunurken, din ve yasama işlerine kadı, idari işlere vezir ve davet işlerine dâid-duâd bakar. Bazı dönemlerini yasama ve davet işleriyle tek bir kişi ilgilenir. Bedr el Cemâli vezir olunca asker kökenli vezirlerin devri başlar. Böylece vezir hem başkumandan hem dâid-duâd hem de kadılıkudât olur. Kadılar, kadılık ve dâilik (tebliğci) görevlerinde vezirin nâibi olarak görev yapar.⁴⁶

³⁹ İbn Hallikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıryye, Kahire, 1948, II/157.

⁴⁰ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye*, s. 190-194.

⁴¹ Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, IV/189-193.

⁴² Aydın Çelik, "Fâtîmîler Kültür ve Medeniyeti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, Ed. Mehmet Şeker, Sıyer yay., İstanbul, 2018, VII/631.

⁴³ Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, s. 50; Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, IV/193-197, 321; Seyyid, "Fâtîmîler", *DİA*, XII/232.

⁴⁴ Han, *Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri*, s. 41.

⁴⁵ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yay, V/245, İstanbul, 1989.

⁴⁶ Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve 'z-Zenkiyyûn ve 'l-Emeviyyûn ve 'l-Memâlik*, s. 18-21; Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye*, s. 138-139; Seyyid, "Fâtîmîler", *DİA*, XII/233.

Fâtîmîlerde imam, ilâhi bir haktır. İmam kendinden öncekinin halifesi olur. Halifelik babadan en büyük oğula geçer. İmamda aranan tek şart “vasiyet” ya da önceki imamdan gelen “nass”dır. İmamlarda başka hiçbir şart aranmaz. İmam vasiyetini gizleyebilir ya da çok güvendiği birine söyleyebilir.⁴⁷ Bu sebepten dolayı birçok genç ve çocuk imam olmuş, devlet işleri saray kadınları ve devlet adamlarının yönetimine geçmiştir.⁴⁸

Onuncu halife ‘Âmir biahkâmillah varis bırakmadan ölünce (524/1130) imameti amcasının oğlu Abdülmecit üstlenir. Bu yüzden ona “emanetçi imam” olarak bakılır. Bu arada vezir Ebû Ali Ahmet b. Efđal “beklenen imam” adına ondört ay idareyi eline alır. Vezir öldürülünce veliaht tayin edilen Abdülmecid imamlığını ilan eder (526/1132). Son halife Adîd lidinillah babası halife olmayan bir imamdır. Fâtîmi devleti halife Adîd’in ölümüyle sona erer.⁴⁹

Fâtîmî Devletinde imam’a şüphe ile bakılmaz. Onlar Allah’ın yeryüzündeki temsilcisidir. Onlar her ilmin kaynağı ve şeriatın müfessiri olarak bilinir. İmam “Veliyullah” olarak görülür.⁵⁰ Altıncı halife Hâkim biemrillah bunda daha da aşırıya kaçarak ilahlık iddiasında bulunur (407/1017).

İmamın sarsılan otoritesinin yerine asker kökenli vezirlerin yönetimi ele geçirmesi V. (IX.) yüzyıldan itibaren başlamıştır. Bu vezirler de imamlık şartına bakmaksızın istedikleri kişiyi imamet makamına getirmişlerdir.

Fâtîmîlerde vezirlik, Bedr el- Cemâli’ye kadar “tenfîz vezirliği” iken Bedr el- Cemâli ile birlikte “tevfîz vezirliği” başlamıştır. Tenfîz vezirliği; halifenin, vezirin tüm işlerini denetlemesi ve ona sınırlı bazı yetkiler vererek kendisine yardımcı vezir yapmasıdır. Tevfîz vezirliği ise; vezirlik makamının saltanat makamı yerine geçmesi, vezirin sınırsız yetkileri elinde toplamasıdır.⁵¹

⁴⁷ Hasan, *Târîhu’l-İslâm*, IV. s.321.

⁴⁸ Seyyid, “Fâtîmîler”, *DİA*, XII/233.

⁴⁹ Hasan, *Târîhu’l-Devleti’l-Fâtîmiyye*, s.181-196.

⁵⁰ Yengin, Taylan, “İsmailiyye”, III/ 201-202.

⁵¹ Seyyid, “Fâtîmîler”, *DİA*, XII/234.

Fâtîmîler döneminde vezirlik makamında çoğunlukla Hristiyanlar vardır. Vezir Behram bir Ermeni olarak Hristiyanlığı korur. İbn Killîs, Ebû Sa'd et-Tusterî, Sadaka b. Yûsuf el-Fellâhi Yahudi asıllı vezirlerdendir.⁵²

Bedr el-Cemâli'den önce vezirin diğer görevliler üzerinde tam bir otoritesi yokken ondan sonra askerler, kadılar, emirler, kâtipler vb. üzerinde tüm yetkiler, dini mevki ve divanlarda görev tayini de vezire ait olmuştur.

3. Fâtîmi Devleti'nde Dil ve Edebiyat

Fâtîmî Devleti'nde Kahire İsmâilî devletin merkezi olup, Ezher'de bu davet yoğun bir şekilde yapılır. Dâru'l ilim, dâi'd-duât'ın bulunduğu yerdir. Fâtîmî devleti Ezher'de başlar. Vezir Yâ'kûb b. Kılîs (368/988) şairler, âlimler, fakihler, kelamcılar için evinde meclisler düzenler. Bu meclislere katılanlara değişik meblalar öder. Bu vezir ilme ve ilim adamına önem verir. Dâru'l ilim halife Hâkim biemrillah (386/996) zamanında umumi kütüphane olur.⁵³ Fâtîmî kütüphanesinde çok çeşitli kitaplar vardır. O dönemde İslâm dünyasında bile Kâhire sarayındaki kitaplar sayısınca kitap yoktur.⁵⁴ Fâtîmîlerde şu ilimler okutulur: Kıraat, tefsir, hadis, kelim, fıkıh, lügat, nahiv, beyan edebiyat gibi nakli ilimler ve hendese, felsefe, astronomi, kimya, tıp, musiki, riyâdiyyat, sihir, coğrafya, tarih gibi akli ilimler⁵⁵.

Bu dönemin en önemli özelliklerinden birisi de edebiyatçıların büyük ihسانlara sahip olabilmek için hükümdarlara methiye tarzında şiirler yazmalarıdır. Ehl-i Sünnet akidesine bağlı bazı şairler de bu tür bahşışlere nail olabilmek için Şii şairler gibi övgüler yazmışlardır. İster Sünnî isterse Şii olsun Fâtîmi devlet ve şerefine methederken aşırıya kaçtıkları da olmuştur. Bu aşırılık bazen onları küfür ve inkâra götürebilecek seviyelere kadar ulaşmıştır.⁵⁶ Halife el-'Aziz ve vezir İbn Killîs'in yapmış olduğu ihسانlar şairlerin çok değerli kasideler yazmalarını sağlamıştır.⁵⁷ Şairlere yalnız halife ve vezirler değil diğer devlet adamları da

⁵² Çelik, "Fâtîmîler Kültür ve Medeniyeti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, VII/643.

⁵³ Hasan, *Târîhu'l-İslâm*, III/154-155.

⁵⁴ Çelik, "Fâtîmîler Kültür ve Medeniyeti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, VII/633.

⁵⁵ Seyyid, "Fâtîmîler", *DİA*, XII/235.

⁵⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/259.

⁵⁷ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/261.

ihsanlarda bulunmuş onları koruyup gözetmişlerdir. Komutan Fađl b. Salih de bu devlet ricalinden birisidir. Devlet ricalinin şairlere çok cömert davranması bazı şairlerin övgüde dinden çıkma noktasına gelecek derecede aşırı gitmelerine neden olmuştur.⁵⁸

Abbasî sarayında yeterli desteği göremeyen birçok şair, sanatçı ve âlim Fâtîmîlerin Şii-Sünnî ayrımı yapmadan herkese kucak açıp onları koruyup ihsanda bulunduğunu öğrenince Mısır'a yerleşmiştir. Bazı şairler ise Mısır'a gitmeden kendi bölgelerinde Fâtîmî hükümdarlarını öven şiirler yazıp onlara göndermişler ve önemli hediyelere mazhar olmuşlardır. Fâtîmîlerin verdikleri hediye ihsanlar taraftarlarının artmasına vesile olmuştur.⁵⁹ Kalemî güçlü şairlerin elinden çıkan methiyeler dilden dile dolaşarak uzak bölgelere kadar ulaşmıştır. Fâtîmîlerin hediye ve ihsan dağıtmadaki tek amacı saltanat ve devletlerini güçlendirmek içindir. İbn Rukkiz gibi Fâtîmî vezirlerinin bir kısmı şair mizaçlı kimselerdir ve şairlerle olan dostlukları edebiyat zevklerine dayanmaktadır. Mu'iz,⁶⁰ Hâkim, Zâhir gibi halifeler ve İbn Killîs, Talâ'i, Efdal gibi vezirler aynı zamanda birer şairdir.⁶¹

Bu dönemdeki dilci, nahivci ve edebiyatçıların bazıları şunlardır: ⁶²

İbn Hanî: Sünnî bir şair olup, hükümdarlara yazdığı methiyelerde Şii şairlere göre daha mutedil davranmıştır. Kendinden sonrakiler için bir öncüdür. el-Muiz bu şaire ihsanlarda bulunmuştur.⁶³

Ebü Hamid el-Anşâkî: Dönemin meşhur şairlerindendir. Şiirlerinin çoğunu el-Mu'iz, el-'Aziz, el-Hâkim, Cevher ve İbn Kilis gibi hükümdar ve idarecilere methiye olarak yazmıştır.⁶⁴

⁵⁸ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtîmiyye*, s. 445-460., Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/267.

⁵⁹ Hasan, *Târîhu 'l-İslâm*, III/426-427.

⁶⁰ Hasan, *Târîhu 'l-İslâm*, III/145.

⁶¹ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtîmiyye*, s. 443; Çelik, "Fâtîmiler Kültür ve Medeniyeti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, VII/653.

⁶² Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtîmiyye*, s. 439-464.

⁶³ İbn Hânî el-Endelüsî, *Dîvânü Muhammed b. Hânî el-Endelüsî*, (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrût, 1994, s. 181-187, Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/257-270.

⁶⁴ Hasan, *Târîhu 'l-İslâm*, s.152.

İbn Naşr: Nehravan yakınlarında bulunan Baderya ve Bakesya şehirlerinin kadısı iken iktisadî bozukluğun hat safhada olduğu dönemde geçim sıkıntısından dolayı ez-Zahir döneminde Mısır'a göç etmiştir. Halk tarafından sevgiyle karşılanmıştır. Yaşadığı dönemle ilgili kasideleri vardır.⁶⁵

Ebu'l-Fityân Mufađdal b. Hasan b. Hıdır el-'Asķalanî: Bu dönemde Mısır'a göç eden şairlerden birisidir. Ordu Komutanı Bedr el Cemali'nin oğlu el-Efđal'ın ihsanlarıyla iyi bir hayat sürmüştür. el-Efđal'e birçok methiyeler yazmıştır.⁶⁶

İbnü'l-'Alani Ebu'l-Hasan: Mısır'a göç eden başka bir şairdir. Aslen Maaralıdır. el-Efđal'i medheden kasidelerinden dolayı birçok yardım, izzet ve ikrama nail olmuştur.⁶⁷

Ebu'l-Hasan b. Ali b. Cafer: Bu şair de Maaralı olup el-Efđal'in güvenini kazanmıştır. el-Efđal onu sarayına almış ona ihsanda bulunarak "Emirü'l-Mülk" ünvanını vermiştir.⁶⁸

Ebu'l-Hasan b. Zubeyr: Vezir İbn Ruzzik döneminde yaşayan ve Fâtimî ilkelerinin yayılmasında büyük tesirleri olan şairlerden birisidir. Aşırı bir Fâtimî taraftarıdır. Devrinde şiir sahasında eşi bulunmayan bir şair olup vezirin yakınlığını kazanan önemli kişilerdendir.⁶⁹

el-Mühezzeb b. Esat: Fıkıh alimi ve değerli bir şair olan el-Mühezzeb Musullu olup Hims medresesinde müderristir. İbn Esat 565/1169 te Vezir İbn Rukkiz'i öven bir kaside yazmış bunu vezire göndermiş ve önemli hediyelere mazhar olmuştur.⁷⁰

İbn Dayf: Halife el-Amir döneminde yaşar. Bu çağda yaşamış bir fakih ve tarihçi olan İmadüddin el-İsfehani, İbn Dayf'ın şiirlerinde aşırı gittiğini ve dinsiz bir

⁶⁵ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/264.

⁶⁶ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtimiyye*, s. 449.

⁶⁷ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtimiyye*, s. 450.

⁶⁸ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtimiyye*, s. 450.

⁶⁹ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtimiyye*, s. 451-452.

⁷⁰ Hasan, *Târîhu 'd-Devleti 'l-Fâtimiyye*, s. 456-459.

kimse olduğunu kabul ettiği için onun kasidelerini kitabına yazmadığını söylemiştir.⁷¹

İbn Arrâm: Vezir İbn el-Valahşi döneminde yaşamış bir şairdir. Bu dönem devlet ricaline kasideler yazmıştır.⁷²

Ahmed b. Ali er-Reşîd: Geometri, astronomi, mantık, siyer, müzik, tıp gibi ilimlerde derin bilgiye sahip bir şairdir. Fâtîmîlerin son dönemlerinde İskenderiye âmilliği yapar.⁷³

Hadis alanında büyük âlimlerden olan *Ebû Abdullah*, *Ebû Ya'kûb İshâk b. İdris* ve *Ebu'l-Hasan Fahir b. Musa* gibi şairlerde bu dönemde yaşamıştır.⁷⁴

*İbn 'Abdi Rabbih'in*⁷⁵ *el-Ikdu'l-Ferid'i*, *Ebu'l-Ferec el-İşfehânî'nin*⁷⁶ *el-Eganî'si*, *Harizmî'nin Resail'i* ve *Bedüzzeman el-Hemedanî'nin Resail'i*, *İbnü'n Nedim'in el-Fihrist'i*, *Tenuhî'nin Nişvâru'l-Muhadara'sı*, bu dönemden bahseden önemli eserlerden bazılarıdır. *Ebû Manşur es-Se'âlibî'nin Sıktu'z-Zened* ve *el-Luzumiyyat'ı* bu dönemde yazılan edebi eserlerden bazılarıdır.⁷⁷

Günümüze kadar ulaşan Fâtîmî eserlerinden ikisi: *Şerif er-Râzi'nin*⁷⁸ *Dîvan'ı* ile *Resailu'l-Hâkim Biemrillah* ve *'l-Çaimîne biemri Da'vetihi* isimdeki risalelerdir. Halife el-Hâkim zamanında kaleme alınan bu risaleler dönemin dâîleri tarafından yazılmıştır.⁷⁹

Ebû Cafer en-Nahhâs: Aslen Mısırlı olan en-Nahhâs, tefsir, dil, debiyat ve şiirde söz sahibidir. *İrabu'l-K ur'an*, *en-Nahv* ve *'l Mensuh*, *el-Çâfi*, *Edebu'l-Kitab* ve *Tabakatuş-Şu'ara* onun eserlerinden bazılarıdır.⁸⁰

⁷¹ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/267.

⁷² Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/267.

⁷³ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye*, s. 459-460.

⁷⁴ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/270.

⁷⁵ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, I/92.

⁷⁶ İbn Hâlikân, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, I/ 87.

⁷⁷ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtîmiyye*, s. 463-464; Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/270.

⁷⁸ Ebû Mansur es-Se'âlibî, *Yetîmetu'd-Dehr*, Kahire, 1979, III/131-151.

⁷⁹ Abdulfettâh M. el-Hulv, *eş-Şerif er-Rađî Hayâtuhû ve Dirâsetu Şi'rih*, Kahire 1986, I-II.

⁸⁰ İbn Hallikan, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıriyye, Kahire, 1948, I.,s. 82-83.

Ebû Abdullah Muhammed et-Temimî: Kayrevanlı olup Fâtimî halifesi el-Azîz'in isteği üzerine bir nahiv kitabı telif etmiştir. *Kitâbu't-Ta'rîd* onun yazmış olduğu bir eserdir.⁸¹

Ebû Tâhir en-Nahvî: Bu dönemin meşhur nahivcilerindendir. el-Hâkim döneminde Şam defterini tutmakla görevlidir.⁸²

Ebû'l-Faḍl Ca'fer: el-Hâkim'in beğenisini kazanmış bir dilcidir. Daru'l-İlim'de dil ve nahiv hocalığına tayin edilir. Hâkim birçok devlet meselesinde ona danışmıştır.⁸³

Ebû Ya'kûb Yusuf b. Ya'kûb en-Nuceyremî: Aslen Basralı olup ilim ve edebiyata aşina bir ailede yetişir. Mısır'da bulunan dil, şiir, kültürle ilgili pek çok kitap en-Nuceyremî tarafından nakledilmiştir.⁸⁴

Ebu'l-Hasan Ali b. İbrahim en-Nahvî: Büyük bir dil ve tefsir âlimi olan bu zat aslen Havf'lı olup on ciltlik *İrabu'l-Kur'an* tefsirini yazmıştır.⁸⁵

Ebu'l- Kâsım Ali b. Ca'fer: Sicilya'da doğup Mısır'a göç eden meşhur edebiyatçı Ebu'l-Kâsım, el-Ef'al, ed-Durretu'Hâtıra fi'l-Muhtar min Şi'ri Şu'arâi'l-Cezîre ve birçok Endülüs şiirinin yer aldığı *Lumahu'l-Mulah* gibi eserlerin sahibidir.⁸⁶

4. Arap Edebiyatında Risâlelere Genel Bir Bakış

4.1. Fâtimi Dönemi Öncesi Risâle

Araplarda risâle türünü genel olarak Cahiliye, İslâmî, Emevi ve Fatimi olmak üzere dört dönemde incelemek mümkündür: Cahiliye döneminde belagat ve fesahatin son derece ilerleme kaydettiği bilinmektedir. Özellikle ticaretin önemli bir yere sahip olması Arapların birbirleriyle yazı ile iletişime geçtiğini kanıtlar niteliktedir.

⁸¹ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 437.

⁸² Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 437.

⁸³ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/258.

⁸⁴ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 438.

⁸⁵ Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, s. 437-438.

⁸⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, V/259.

Bazı âlimlerin görüşlerine göre Cahiliye döneminde risâlenin olmadığı söz konusudur.⁸⁷ Fakat o dönemdeki Arap krallarla yazışmaların olduğu da Cahiliye devrinde risâle türünün şekillenmeye başladığını göstermektedir. Nitekim bu yazışmalar risâlenin gelişmesine büyük katkı sağlamıştır.

İslamiyet'in gelmesiyle beraber Hz. Muhammed (s.a.v.) okuma ve yazmaya son derece önem vermiştir. Bedir'de esir alınan müşrikleri on sahabeye okuma yazma öğretme şartıyla serbest bırakması, okuma yazmaya verdiği önemi göstermesi bakımından güzel bir örnektir.⁸⁸

Hz. Muhammed'in kâtiplere yazdırdığı risâleler, dil açısından incelendiğinde oldukça sade ve anlaşılır bir şekilde yazıldıkları görülmektedir. Bu dönemde risâle için ortaya konulan herhangi bir kuralın olmadığı da dikkat çekmektedir. Bu durum Hulefâ-i Râşidîn döneminde de devam etmiştir. Dolayısıyla Araplarda risâle türü bu dönemde ilk ilerlemelerini kaydetmiştir.

Hz. Ömer (r.a.) zamanında kurulan bir divanda kâtipler hesap tutmakla ilgilenmişlerdir. Bu divanların sayısı Emevi döneminde daha da artmıştır. Bunların en önemlilerinden biri de Dîvânu'l-İnşâ olmuştur. Bu dönem, risâlenin tam olarak teşekkül etmesi bakımından büyük önem arz etmektedir.

Bu dönemde yazılmış ilk risâleler, anlatım ve üslup açısından hitabet sanatının etkisini üzerinde taşımış olsa da, daha sonraları kendine özgü edebî, sanatsal bedîiyat özelliklerine sahip olmaya başlamıştır.

Kitaptan risâleye, kâtipten müteressile ve mükâtebeden teressüle geçiş sürecinde ilk değişim, Emevîler devrinde Irak Valisi 'Ubeydullah b. Ziyâd'ın kâtibi Amr b. Nâfi'in, kaleme aldığı mektupları Araplar'ın daha önce alışık olmadıkları biçimde uzatmasıyla meydana gelmiştir.⁸⁹ Bu değişim sürecine giren risâle türü,

⁸⁷ Ahmed-Mustafâ 'Înânî İskenderî, *el-Vasît fi'l-Edebi'l-'Arabî ve Târihih*, Matbu'atu'l-Me'ârif, Kahire, ty., s. 29; Tâhâ Huseyn, *el-Edebu'l-Câhilî*, Matbu'atu Fârûk, 2. bs., Kahire, 1933, s. 346-347.

⁸⁸ Mücahit Küçükşarı, "Ebu'l-Fadl İbnu'l-'Amîd'e Ait Bir Risâlenin Edebî Tahlili", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, sy. 16, 2016, s. 312.

⁸⁹ Şevkî Dayf, *el-Fennu ve mezâhibuh fi'n-nesri'l-'Arabî*, Dâru'l-Meârif, 13. bs., Kahire, ty., s. 106.

Emevîler'in son halifesi Mervan b. Muhammed'in kâtibi Abdulhamîd Yahyâ el-Kâtib tarafından yeni bir biçime kavuşturulmuştur.

Abdulhamîd Yahyâ el-Kâtib risâlelerine hamd-u sena ile başlayarak ve hacim bakımından da risâlelerini uzun tutarak özel bir üsluba sahip olması yönüyle, kendinden sonra gelen risâle yazarlarını etkilemiştir.⁹⁰ Bu sebeple de “Risâle Abdulhamîd Yahyâ el-Kâtib ile başlamış, Buveyhî Devleti Emiri Ruknudevle Ebû Ali el-Hasen b. Buveyh'in veziri İbnu'l-'Amîd ile son bulmuştur” denmiştir.⁹¹

4.2. Fâtîmî Döneminde Risâle

Fâtîmî Devleti edebiyatında en belirgin özellik şiir ve nesirin iç içe kullanılmasıdır. O dönemde divanlardaki risâle yazarları şiir ve nesiri birlikte kullanmanın birçok yolunu keşfetmiş ve bu olgu giderek yaygınlaşmıştır. Ayrıca şiir ve nesirde dilin lafızlarını mana ve fikir açısından kolaylaştırmaya gitmişlerdir.

O dönemde şiir meclislerinde medih yapma fırsatını bulamadıklarından dolayı methedilen kişiye, içinde birçok şiiri barındıran risâleler gönderilmiştir. Bu risâleler bir hata yapıldığında devlet erkânlarına kendini affettirmek veya suçunun bağışlanmasını dilemek için de kaleme alınmıştır. Fâtîmî kâtiplerinin edebiyatı bu şekilde iken Memlûkler ve Osmanlılar zamanında bu yöntem giderek kullanılmamaya başlamıştır.⁹²

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî Fâtîmî Devleti döneminde yaşamış olduğundan bu dönemin özelliklerine genel olarak bakılması araştırma açısından yararlı olacaktır. Fâtîmî devleti, Kuzey Afrika, Mısır ve Suriye'de 275-567/909-1171 yılları arasında hüküm süren bir Şîî devletidir.⁹³

Fâtîmî Devleti hakkında bilgi veren ve günümüze kadar gelen en önemli kaynaklar arasında İbnu's-Şayrafî adıyla tanınan Fâtîmî devlet adamı, tarihçi, edip ve

⁹⁰ Küçüksarı, “Ebu'l-Fadl İbnu'l-'Amîd'e Ait Bir Risâlenin Edebî Tahlili”, s. 313.

⁹¹ Er, “Risâle”, *DİA*, XXXV/112.

⁹² Mahmud Abdurrahim Salih, İbrahim Abdurrahman en-Na'âna'a, “et-Tedâhul beyne'r-Risâle ve'l-Kasîde 'inde'l-Kuttâbi'l-Fâtîmîyyîn”, *Mecelletu Cami'ati Dimeşk*, sy. 28, Dimeşk, 2012, s. 126.

⁹³ Hamûd, *el-Fatimiyyûn ve'z-Zenkiyyûn ve'l-Emeviyyûn ve'l-Memâlik*, s. 17; Eymen “Fâtîmîler”, *DİA*, XII/228.

şair Ebu'l-Kâsım Ali b. Muncib b. Süleyman'ın eserleri gelmektedir.⁹⁴ İbnu's-Sayrafi Fâtımî Devleti'nde Hafız Lidînillâh döneminde elli sene Dîvânu'l-İnşâ'nın başkanlığını yürütmüştür.⁹⁵ Kaynaklarda elli yıl Dîvânu'l-İnşâ'da görev yaptığı bilgisinden hareketle İbnu's-Sayrafi, halife el- Müsteâli Billâh, el- 'Âmir biAhkâmillah ve el-Hafız Lidinillah dönemlerinde çalışmıştır. Görevinin son yıllarını el-Hafız Lidinillah zamanında yapmıştır.⁹⁶ Risaleleri yazdığı vezir Efđal b. Bedr yirmi sekiz yıl boyunca sekiz ve dokuz ve onuncu halifeler olan Müstansır Billâh, Müsta'lî Billâh, 'Âmir Biahkâmillâh'a vezirlik yapmıştır.⁹⁷ İbnu's-Sayrafi'nin vezir Efđal'e bu risaleleri hangi halife döneminde yazdığı tespit edilememekle beraber bunun nedeninin bu dönemdeki halifelerin yönetimde vezir kadar söz sahibi olmadığından olsa gerektir. İbnu's-Sayrafi'nin azledilip tekrar göreve getirilme olayı hangi halife döneminde olduğu tespit edilememekle birlikte vezir Efđal ve İbnu's-Sayrafi'nin aynı anda görevde oldukları dokuz ve onuncu halifelerden birisinin döneminde olduğu muhakkaktır.

Fâtımî Devleti, Halife Mustansır Billâh zamanında büyük bir ekonomik kriz içine düşmüştür. Bunun üzerine Halife Mustansır Billâh Akkâ'nın yönetiminin başında ordu komutanı olan Bedr el-Cemâlî'yi yardıma çağırması ve Fâtımî Devleti'nin çöküşü böylelikle engellenmiştir.⁹⁸ Bu olaydan sonra Bedr el-Cemâlî'nin oğlu olan Efđal b. Bedr el-Cemâlî vezirlik makamına geçmiştir.⁹⁹

Fâtımîler zamanında sanata bakıldığında, Tunus (İfrikîyye)¹⁰⁰ ve Magrib topraklarının Endülüs Emevilerinden aldığı tesirle ana vatan Suriye'den gelen Emevi tesirinden önemli ölçüde beslenmiş ayrıca Ağlebiler ve Tolunoğulları aracılığıyla da dolaylı olarak belirli ölçüde Abbasi sanattan etkilenmiştir.¹⁰¹ Ayrıca gerek mimari gerekse seramik, madeni eserlerde ilerleme kaydetmiştir.

⁹⁴ Ömer İshakoğlu, "İbnu's-Sayrafi ve el-Kânûn fî Dîvâni'r-Resâil Adlı Eseri", *Hidayet Yavuz Nuhoğlu Armağanı Dergisi*, İstanbul, 2009, s. 221.

⁹⁵ Carole Hillenbrand, "Ibn al-Sayrafi, *Encyclopedia of Arabic Literature*, vol. 1, London, 1998, 370.

⁹⁶ Yıldız, *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, V/185-190.

⁹⁷ İbnu'l Esîr, *İslâm Tarihi el-Kâmil fi't- Târih Tercümesi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul. 2008, IX/21.

⁹⁸ Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII/238.

⁹⁹ Çelik, "Fâtımîler Kültür ve Medeniyeti", *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, VII/624.

¹⁰⁰ Öztuna, *İslâm Devletleri*, s.324.

¹⁰¹ Seyyid, "Fâtımîler", *DİA*, XII/238.

Bu dönemde hadis alanında kendini geliştiren pek çok âlim yaşamıştır. İbnu's-Şayrafî de bu âlimlerden biridir. Fıkıh, tefsir, kelim gibi ilimler de bu dönemde gelişme göstermiştir. Bununla birlikte edebiyatta şiir sanatı da gelişme göstermiş, bunda halife ve vezirlerin şairleri maaşa bağlamaları ve onlara karşı cömert davranmaları etkili olmuştur.¹⁰²

İncelenilen kitabın içeriği olan risâleler hakkında genel bilgilere gelince; risâle, sözlükte göndermek anlamındaki irsâl kelimesinden isimdir. Sözlü veya yazılı mesaj iletme anlamındadır.¹⁰³ Risâleye mektup diyenler de olmuştur.

Mektup ile bilgi aktarımı yapılması çok eski dönemlere dayanmaktadır. İnanç, dil, felsefe ve edebiyat sorunları başta olmak üzere risâle Arap kültürünün hemen hemen bütün alanlarında görülmüştür. İslâmî devirde risâle yazımına önem verilmiş ve kelim, fıkıh, tasavvuf gibi çeşitli alanlarda binlerce risâle kaleme alınmıştır.¹⁰⁴

Sonuç olarak; risâleler Cahiliye'den günümüze kadar her dönemde yeni bir özellik kazanmış ve giderek gelişmiştir.

¹⁰² Cengiz Tomar, "Mısır- İlim Kültür ve Medeniyet", *DİA*, İstanbul, 2004, XXIX/576.

¹⁰³ Rahmi Er, "Risâle", *DİA*, İstanbul, 2008, XXXV/112.

¹⁰⁴ Er, "Risâle", *DİA*, XXXV/112.

BİRİNCİ BÖLÜM

EBU'L-KÂSİM İBNU'Ş-ŞAYRAFÎ'NİN HAYATI

1.1. Adı, Lakabı, Ailesi ve Çalışma Hayatı

el-Efdaliyyât adlı eseri kaleme alan Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî hakkında kaynaklarda çok az bilgi bulunmaktadır. Tam adı Tâcu'r-Riâse Ebu'l-Kâsım Alî b. Muncib b. Süleymân¹⁰⁵ el-Kâtib et-Tenûhî'dir.¹⁰⁶ Babası Ebu'l-Kâsım¹⁰⁷ sarraf olduğundan dolayı İbnu's-Şayrafî lakabıyla tanınmıştır.¹⁰⁸ Dedesi ise Ibn Mufarridî'nin yanında kâtiplik yapmıştır.¹⁰⁹ 22 Şaban 463/ 25 Mayıs 1071 yılında Mısır'ın¹¹⁰ Kahire şehrinde doğmuştur.¹¹¹

İbnu's-Şayrafî'nin eğitim ve öğrenimi hakkında kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır. Fakat dedesinden kâtipliği en iyi şekilde öğrendiği geçmektedir. Müstansır Billâh zamanında Dîvânu'l-Ceyş reisi olan Sikatu'l-Mülk Ebu'l-Âlâ Sâid b. Müferric'den İnşâ sanatını öğrenmiştir.¹¹²

Dîvânu'l-Harac ve Dîvânu'l-Ceyş'te bir süre kâtiplik yaptıktan sonra 495 senesinde Mısır'da¹¹³ Dîvân-ı İnşâ'da görev almıştır.¹¹⁴ O dönemde hâmisî olan Efdal b. Bedr ile arasının açılması yüzünden bir süre görevinden uzaklaştırıldıysa da yazdığı edebî risâleler sayesinde kendisini affettirip tekrar dönmeyi başarmıştır¹¹⁵.

¹⁰⁵ Ebû Abdillâh Şihâbuddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Udebâ'*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût, 1993, V/1971.

¹⁰⁶ Hayruddîn ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûs-u Teracim*, Dâru'l İlm ve'l-Melâyîn, 2002, V/86; Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Hamareveyh b. Tolon ed-Dımeşkî es-Salihî el-Hanefî, *Ebnâu'l-Umerâ' bi Ebnâi'l-Vuzerâ'*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. bs., Beyrût, 1998.

¹⁰⁷ Clement Huart, "İbn el-Cairafî", *JA*, XI serie, Paris, 1916, VIII/540.

¹⁰⁸ Gamal ed-Dîn es-Shayyal, "İbn al-Sayrafî", *The Encyclopedia of Islam*, Vol. III, 1971, Leiden, s. 932.

¹⁰⁹ es-Shayyal, "İbn al-Sayrafî", *The Encyclopedia of İslâm*, s. 932.

¹¹⁰ İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîmi'l-Beyânî el-Bağdâdî, *Hedîyyetu'l-Ârifîn Esmâ el-Muellifîn ve Âsâri'l-Musannifîn*, Vekâletu'l-Mearîfi'l-Celîleti, İstanbul, 1951, s. 698

¹¹¹ Fikrî Zekî el-Cezzâr, *Medâhîlu'l-Muellifîn ve'l-A'lâmî'l-Arab hattâ Âm h. 1215/m. 1800*, Riyâd, 1994, III/1624.

¹¹² Seyyid, "İbnu's-Sayrafî, Ebu'l-Kâsım", *DİA*, İstanbul, 2000, XXI/201.

¹¹³ ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûs-u Teracim*, V/24.

¹¹⁴ Salahaddîn Halil b. Ebîk b. Abdillâh es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut ve Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, 1. bs., 2000, s. 143.

¹¹⁵ Seyyid, "İbnu's-Sayrafî, Ebu'l-Kâsım", *DİA*, XXI/201.

1.2. Vefatı

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî'nin vefat yılı hakkında kaynaklar kesin bir tarih vermemişlerdir. Vezir Me'mûn el-Ba'îhî döneminde kâtiplik görevinde iken 20 Safer 542/ 21 Temmuz 1147 tarihinde vefat ettiği rivayetler arasındadır.¹¹⁶

Bir rivayette de İbn Muyesser'e göre 550 yılından sonra vefat etmiştir.¹¹⁷ İlk rivayet esas alındığında 76 yaşında hayata gözlerini yumduğu anlaşılmaktadır. Fakat ikinci rivayete göre takriben 90 yaşlarında vefat ettiği sanılmaktadır.

1.3. İlmî ve Edebî Şahsiyeti

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî'nin ilmî ve edebî şahsiyeti hakkında kaynaklarda çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Fâtımîler döneminde yaptığı birkaç çalışma ve kaleme aldığı birkaç eser hakkında bilgi verilmekle yetinilmiştir.

Fâtımî dönemi halifelerinden 'Âmir Biahkâmillâh döneminden günümüze ulaşan resmî belgelerin çoğunu İbnu's-Şayrafî yazmıştır. Yakût el-Hamevî ve ona dayanarak eş-Şafedî, İbnu's-Şayrafî'nin yazmış olduğu belgelerin dört ciltten fazla olduğunu rivayet etmektedir.¹¹⁸ Yazdığı bu risâlelerin yirmi cilde kadar ulaştığı da rivayetler arasında yer almaktadır.

Sonuç olarak; yaşadığı dönemde hayatına pek çok eser, risâle ve şiir sığdırmış bu âlim, günümüz âlimlerine de ışık tutmakta ve o dönemi anlamada yardımcı dokunmaktadır.

1.4. Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî'nin Eserleri

İbnu's-Şayrafî'nin kaleme aldığı eserler oldukça fazladır. Bu eserlerin hepsi Arap dili ve edebiyatı hakkında olmasa da edebî yönlerinin de olması eserleri önemli kılmaktadır. Kâtip olarak görev yapması eserlerinin konusunu da etkilemiştir.

¹¹⁶ es-Shayyal, "İbn al-Sayrafî", *The Encyclopedia of Islam*, s. 932; Muhammed İsa Salha, *el-Mûcemu's-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabiyyi'l-Matbû'i*, Kahire, 1993, III/472; Seyyid, "İbnu's-Sayrafî, Ebu'l-Kâsım", *DİA*, XXI/201.

¹¹⁷ İbn Muyesser, *Ahbaru Misr*, Kahire, 1981, II/87-88; eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXII/143.

¹¹⁸ Seyyid, "İbnu's-Sayrafî, Ebu'l-Kâsım", *DİA*, XXI/201.

İbnu's-Şayrafi'nin eserleri Fatımî dönemi ile ilgili tarihi, sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik alanda birçok bilgiyi günümüze taşımıştır. Bu eserler şu şekildedir:

1. *el-Efdaliyyât*: İbnu's-Şayrafi'nin kaleme aldığı yedi risâlesinden oluşan bir eserdir. Kitap hakkında daha sonraki bölümlerde ayrıntılı bilgi verilecektir.

2. *el-İşâra ilâ Men Nâle'l-Vezâra*¹¹⁹: Fâtımî vezirleri hakkında telif edilmiş ilk kitap sayılan bu eserine müellif Fâtımîler'in birinci veziri Ya'kûb b. Killis ile başlamış ve kitabı ithaf ettiği Me'mûn el-Batâihî'nin vezirlik dönemine kadar gelmiştir.

Özellikle Hâkim-Biemrillâh devrinde (996-1021) görev yapanlar olmak üzere bazı vezirlerin biyografilerine yer vermediği gibi bazı kâtiplerin biyografilerini de son derece muhtasar tutmuştur.¹²⁰ Eser ilk olarak Abdullah Muhlis tarafından yayınlanmıştır. 1990 yılında da Eymen Fuâd Seyyid tarafından *el-Ķânûn fî Dîvâni'r-Resâ'il* adlı eserle birlikte tekrar yayınlamıştır.

3. *el-Ķânûn fî Dîvâni'r-Resâ'il (Ķânûnu Dîvâni'r-Resâ'il)*¹²¹: Ali b. Halef'in *Mevâddu'l-Beyân* adlı eserinden sonra Mısır'daki divan yazışmaları alanında telif edilmiş ikinci kitap olup eserde divanda görev alacak kişilerde bulunması gereken şartlar açıklanmıştır.¹²²

Bu kitabın yazılış amacı; Dîvânu'r-Resâ'il'in başkanlığını üstlenecek kişinin ve onun daha alt kademesinde istihdam edilecek kâtiplerin ve hizmetlilerin tek tek belirlenmesi, hangi özelliklere sahip olmaları gerektiği, işlerin takip edilmesi, herhangi bir olumsuzluğa fırsat verilmemesi ve zaman aşımına uğramış konuların

¹¹⁹ Ahmed b. Yahya b. Fađlillâhi'l-Kırşî'l-Advî el-Ömerî, *Mesaliku'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, el-Mucemma' es-Sekâfi, 2010, XXVII; Ibn Sina-Ibn Muyesser, *Dairatu'l-Meârif bi Zergin İslamiyyin*, IV/125; Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed b. Abdu'd-Daim el-Kırşî et-Teymî el-Bekrî Şehabeddîn en-Nevîrî, "*Nihayetu'l-Edeb fi Kanuni'l-Edebi'l-Muellif*", Daru'l-Kutub ve Vesaigi'l-Kavmiyye, Kahire, 2010.

¹²⁰ Seyyid, "İbnu's-Sayrafi, Ebu'l-Ķâsim", *DİA*, XXI/201.

¹²¹ ez-Zirikli, "*el- A'lâm Kâmûs-u Terâcim*", s. 24; *Mefâhîm İslâmiyye*, Mevkî' Vezâratî'l-Evkâfi'l-Mısriyye, ty., s. 207; Faysal el-Melik, "*Hazanetu't-Turâs*", Merkez Faysal el-Melik, ty., s. 883.

¹²² Seyyid, "İbnu's-Sayrafi, Ebu'l-Ķâsim", *DİA*, XXI/201.

kolayca bilinmesi hususunda divanda takip edilmesi gereken düzenin tayininde bir kurallar bütünü oluşturmaktır.¹²³

Müellif bu kitabını, bir isyan sonucu vezirliği ele geçiren ve Ekim 1130-Aralık 1131 tarihleri arasında bu makamda kalan Vezir Ebû Ali Ahmed b. Efdal Kuteyfât için kaleme almıştır.¹²⁴ Ali Behçet tarafından Kahire’de yayınlanmasının ardından Henri Masse eseri Fransızcaya tercüme etmiştir.

4. *Siyeru't-Târîh*: Ebu'l-Kâsım et-Tayyib b. Ali b. Ahmed et-Temîmî'nin tarihinden ihtisar edilmiştir. Memlük tarihçisi Devâdârî, kitabın müellif nüshasını görmüş ve Fâtımîler'in kuruluş yıllarından Hâfız Lidînillâh dönemine kadar olan dönemle ilgili bilgiler nakletmiştir.¹²⁵ İbn Hallikân ve Makrîzî'nin İbnu's-Sayrafî'ye nisbet ettikleri, onun *el-İşâra* adlı kitabında bulunmayan nakillerin de bu eserden alınmış olduğu düşünülmektedir.¹²⁶

5. *el-Muhtar min Şi'ri Şu'ara'i'l-Endelus*: Adından da anlaşılacağı üzere Endülüs şair ve şiiirleri hakkında bilgiler vermektedir. Tahkikini Hilâl Nâcî ve Abdürrezzak Hüseyin yapmıştır.

6. *Kitâbu İstinzâli'r-Rahme*: Bu kitabın *Risâletu'l-'Afv* ile aynısı olduğunu söyleyen rivayetler olmakla birlikte farklı bir kitap olduğu da söylenmiştir¹²⁷.

7. *Kitâbu fi's-Sukr*: Bazı kaynaklarda kitabın adı sukr olarak değil şükr olarak geçmektedir.

8. *Kitâbu 'Umdeti'l-Muhâdese*: Kaynaklarda kitabın yalnızca ismi geçmekte olup içeriği hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.¹²⁸

¹²³ İshakoğlu, “İbnu's-Sayrafî ve el-Kânûn fî Dîvani'r-Resâil Adlı Eseri”, s. 225.

¹²⁴ Seyyid, “İbnu's-Sayrafî, Ebu'l-Kâsım”, *DİA*, XXI/201.

¹²⁵ Seyfuddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek ed-Devâdârî, *Kenzu'd-Durer*, nşr. Dorothea Krawulsky, Wiesbaden-Beyrût, 1992, VI/111,507.

¹²⁶ Seyyid, “İbnu's-Sayrafî, Ebu'l-Kâsım”, *DİA*, XXI/201.

¹²⁷ İbnu's-Sayrafî, *el-Efdaliyyât*, s. 5.

¹²⁸ eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, XXII/143; Ömer Rıza Kehhâle, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, Mektebetu'l-Muşennâ, Beyrût, 1993, VII/246.

9. İbnu's-Şayrafî bazı eserlerinde kendi yazdığı şiirlere de yer vermiştir. Ayrıca İbn Sirâc ve Ebu'l-'Alâ' el-Ma'arrî gibi birçok şairin divanından şiir derlemesi yapmıştır.

Sonuç olarak; İbnu's-Şayrafî eserlerinde tek bir konuyu değil muhtelif konuları ele almıştır. Ayrıca kaleme aldığı her bir eser edebî sanatlar açısından çok zengindir.

İKİNCİ BÖLÜM

EL-EFĐALİYYÂT ESERİNİN İNCELENMESİ

2.1. el-Efđaliyyât Adlı Eserin Muhteva Bakımından İncelenmesi

Risâlelerde en önemli konulardan biri de muhtevadır. İletilmek istenen mesajın karşı tarafa istenilen bir biçimde yansıtılması açısından risâlelerin konusu önem arz etmektedir. Bundan dolayı bu bölümde ismi, yazılış amacı, metodu ve nüshası gibi eser hakkındaki genel bilgilerden sonra *el-Efđaliyyât*'ta yer alan risâlelerin konuları ele alınacaktır.

2.1.1. İsmi

İbnu's-Şayrafî hayatı boyunca pek çok edebî risâle yazmıştır. Çeşitli konularda yazdığı bu edebî risâlelerin çoğunu Fâtımîler'in meşhur vezir ve kumandanlarından Efđal b. Bedr el-Cemâlî'ye ithaf etmiş, bu risâlelerden yedisi bir müstensih tarafından *el-Efđaliyyât* adıyla bir mecmuada toplanmıştır.¹²⁹

el-Efđaliyyât kelimesi “فَضْلٌ” fiilinden türetilmiş bir isim olup “üstünlük, öncelik ve tercihte bulunma” gibi anlamlara gelmektedir.¹³⁰ Kitaba bu ismin verilmesinin sebebi şu iki ihtimale dayanmaktadır:

- İbnu's-Şayrafî, eserde yer alan risâlelerin mukaddimesinde “eyyâmu'l-efđaliyyât'ta tasnif ettiğim risâlelerden oluşmaktadır”¹³¹ ifadesini kullandığından dolayı esere bu ismin verildiği düşünülmektedir.
- Bu risâleleri Efđal b. Bedr el-Cemâlî için kaleme aldığından dolayı da bu ismin verilmesi muhtemeldir.

2.1.2. Yazılış Amacı

İbnu's-Sayrafi, *el-Efđaliyyât* adlı eseri oluşturan yedi risâlesini dönemin veziri ve “Seyyidu'l-Ecel, Efđal, Seyfu'l-İmâm, Celâlu'l-İslâm, Şerefu'l-En'âm, Nâşıru'd-Dîn, Nâşıru'l-İmâm, Halîlu Emîri'l-Mü'minîn ve Kâfili Kuğâtı'l-Müslimîn” gibi birçok unvan ve lakaplarla anılan, âdeta bir hükümdar gibi hareket

¹²⁹ Seyyid, “İbnu's-Sayrafi, Ebu'l-Kâsım”, *DİA*, XXI/201.

¹³⁰ Ebu'l-Fađl Cemaluddîn İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût, h. 1414, XI, 283.

¹³¹ İbnu's-Sayrafi, *el-Efđaliyyât*, s. 3.

eden vezir Efđal b. Bedr el-Cemâlî¹³² ile anlaşmazlığa düşmesi sonucunda kaleme almıştır. Vezir Efđal b. Bedr onu bu anlaşmazlık üzerine görev yaptığı Dîvânu'l-İnşâ'dan uzaklaştırmıştır.

Bu olay üzerine İbnu's-Şayrafî görevine dönmek, vezirin güvenini ve beğenisini tekrar kazanmak için tüm belagat ve fesahatiyle bu yedi edebî risâleyi yazmış ve ona sunmuştur. Efđal b. Bedr bu risâlelerin belagat ve edebiyatından oldukça etkilenerek İbnu's-Şayrafî'yi affedip yeniden görevine getirmiştir. Sonradan bu risâleler tek bir kitap altında toplanmış ve tümüne *el-Efđaliyyât* ismi verilmiştir.

2.1.3. Metodu

Araştırmada tanımlama, sınıflandırma, metin tahlili, mukayese metodları kullanılmış olup, bu metodlarla yapılan akademik çalışmalardan da istifade edilmiştir.

İbnu's-Şayrafî risâlelerine Allah'a dua ederek ve O'ndan başışlanma dileyerek başlamış, Hz. Peygamber salât, onun temiz soyuna ve Hz. Ali'ye selam ve duadan sonra Efđal b. Bedr'i medhetmiştir. Ana konuya geçtiğinde ise konuyu ayet, hadis, şiiirler ve bazı rivaayetlerle desteklemiş hatimede de bazı dualar zikretmiştir.

Risalelerin başında başlıkları vardır. Fasılların bazılarında başlık varken bazı fasıllarda başlık bulunmamaktadır. Beşinci risale olan “*Risâletu Munâcâti Şehri Ramađân*” hariç tüm risalelerde fasıllar bulunmaktadır. Fasil sayıları bir ile altı arasında değişmektedir. Bütün risalelerde ayetlere yer verilmiştir. İkinci, dördüncü ve beşinci risaleler olan “*Risâletu Raddi'l-Mezâlim*, *Risâletu Menâ'ihî'l-Karâ'ih*, *Risâletu Munâcâti Şehri Ramađân*” risaleleri hariç diğer risalelerde konu ile ilgili hadislere yer verilmiştir. Beşinci risale olan “*Risâletu Munâcâti Şehri Ramađân*” hariç diğer risalelerde konu ile ilgili olan çeşitli şairlerin şiiirlerinden örnekler sunulmuştur. Dördüncü risalede olan “*Risâletu Menâ'ihî'l-Karâ'ih*” te Sayrâfî kendi yazdığı bir şiiire yer vermiştir.

¹³²Abdülkerim Özaydın, “Efđal b. Bedr el-Cemâlî”, *DİA*, İstanbul, 1994, X/452-453.

2.1.4. Konusu

İbnu's-Şayrafî, Efđal b. Bedr ile anlaşmazlık yaşaması üzerine ona kendini affettirmek ve görevine geri dönebilmek için edebî açıdan değerli olan birçok risâle kaleme almış ve bu risâlelerde Efđal b. Bedr'i çokça methetmiş ve onun için dualar etmiştir.

el-Efđaliyyât kitabında yer alan risâlelerin kitaptaki sıralaması şu şekildedir:

1. *Risâletu'l-'Afv*¹³³
2. *Risâletu Raddi'l-Mezâlim*
3. *Risâletu Lumaħi'l-Mulaħ*
4. *Risâletu Menâ'ihî'l-Karâ'ih*
5. *Risâletu Munâcâti Şehri Ramađân*
6. *Risâletu 'Aķâ'ili'l-Fedâ'il*
7. *Risâletu't-Tedellî 'ale't-Tesellî*

Kendini affettirmek, muhatabı övmek ve onun değerini yükseltmek için yazılan bu risâlelere, edebiyat eleştirmenlerine göre besmele ve dua ile başlamak gerekmektedir. Bu bağlamda risâlelerin mukaddimelerinin besmele ile başlaması risâle türüne göre uygun görülen bir davranış olmaktadır. Müellif besmeleden hemen sonra hamd-u senada bulunmakta ve özellikle risâlelerin muhatabı olan Efđal b. Bedr el-Cemâlf için dua etmektedir.¹³⁴

Ayet ve hadisleri de çokça kullanarak risâlelere etkileyici bir giriş yapan İbnu's-Şayrafî ayrıca farklı şairlerden verdiği şiirlerle de dikkat çekmektedir. Bununla birlikte konuyla alakalı tarihi olay ve hikâyelere de yer vermektedir. Ayrıca mukaddimeden hemen sonra asıl konuya geçiş yapmaktadır.

¹³³ Hilâl Nâci bu risaleyi *Risâletu'l-'Afv* adını verdiği ayrı bir kitapta tahkik ederek Fâtımî döneminin özellikleri ile birlikte ele almıştır.

¹³⁴ Bkz: Özyayın, "Efđal b. Bedr el-Cemâlf", *DİA*, X/452-453.

Risâlelerin konusu genel olarak Efdal b. Bedr'i övmek ve ondan bağışlanma dilemektir. Birinci risâle olan *Risâletu'l-'Afv* affetmek, merhamet istemek ve bağışlanmak ile alakalıdır. Diğer risâleler arasında *Risâletu Munâcâti Şehri Ramazân*'dan sonra en kısa risâle olup üç bölümden oluşmaktadır. İlk kısmı risâleye giriş mahiyetinde yazılmıştır. Risâlede yer alan ayet ve hadisler affetmek ve merhamet etmek konuları hakkında seçilmiştir. Af dilemek, bağışlanmak ve günahların affi gibi konular hakkında ayrıca şiiirlere ve tarihi olaylara da yer verilmiştir.

Risâlenin son cümleleri muhatabın aklında daha fazla kaldığından dolayı hatime bölümünde kullanılan ifadelerin dikkat çekici, hoş lafızlardan müteşekkil, akıcı ibareler olması gerekmektedir.¹³⁵ Müellif risâlenin son bölümünde ise “şefaath ve merhamet isteme” başlığı altında bu konuyla alakalı şiir ve tarihi olaylardan örnekler vermiştir. Risâlenin hatimesinde Efdal b. Bedr'e dualarda bulunmuş ve Yunus suresinin onuncu ayetini zikrederek ve hamd-u senada bulunarak risâleyi bitirmiştir.

Eserin ikinci risâlesi olan *Risâletu Raddi'l-Mezâlim*, mukaddime ve bir bölümden meydana gelmektedir. Genel olarak zulmün karşısında durmak ve zalimlere karşı olmak ile alakalıdır.

Risâletu Lumahî'l-Mulah risâlelerin en uzununu olup on üç başlıktan müteşekkildir. Fâtımî döneminde Mısır'ı ve Efdal b. Bedr'in farklı yönlerini övmek ile alakalıdır. Risâlenin sonunda muhtelif divanlardan nahiv, felsefe, tıp, mühendislik ve ahbâr-ensâb ile ilgili şiirler derlenmiştir. Dönemin veziri Efdal b. Bedr, İbnu's-Şayrafî'yi bu risâleyi aldıktan sonra affetmiş ve onu Dîvanu'l-İnşâ'daki görevine geri getirmiştir.¹³⁶

Risâletu Munâcâti Şehri Ramazân diğer risâleler arasında en kısa olanıdır. Bir bölümden oluşmaktadır. Müellif bu risâlesine de diğerleri gibi Efdal b. Bedr'i

¹³⁵ Abdul'azîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-'Advânî İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Taḥbîr fî Şinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şeref, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, byy., ty., s. 616.

¹³⁶ İbnu's-Sayrafî, *el-Efdaliyyât*, s. 183.

överek ve ona dualar ederek başlamaktadır. Daha sonra kendisi, devleti ve yine Efđal b. Bedr için ramazan ve kadir gecesinin hürmetine Allah'tan bağışlanma isteyerek dualar etmektedir. Risâlesinin hatimesinde salât ve selamda bulunarak şu ayet¹³⁷ ile risâlesine son vermiştir:

الَّذِينَ قَالَ لَهُمُ النَّاسُ إِنَّ النَّاسَ قَدِ جَمَعُوا لَكُمْ فَآخِشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ

الْوَكِيلُ

“Onlar öyle kimselerdir ki, halk kendilerine, ‘İnsanlar size karşı ordu toplamışlar, onlardan korkun’ dediklerinde, bu söz onların imanını artırdı ve Allah bize yeter, O ne güzel vekildir!’ dediler”

Risâletu Menâ`ihî'l-Ķarâ`ih, Risâletu 'AĶâ`ili'l-Fedâ`il ve Risâletu't-Tedellî`ale't-Tesellî de genel olarak muhatabı övmek için yazılmıştır. Ve bu risâlelerde de verilen nimetler, düşmanlar, cihad, makam, mevki ve kahramanlıklar gibi çeşitli konular işlenmiştir.

İbnu's-Şayrafî, risâlelerin hatimesinde genellikle hamd ederek, salât, selâmda bulunarak ve ayetler zikrederek risâlelerine son vermiştir. Fakat *Risâletu 'AĶâ`ili'l-Fedâ`il ve Risâletu Menâ`ihî'l-Ķarâ`ih*'in hatime bölümünde yalnızca dua etmekle yetinmiş ve ayetlere yer vermemiştir.

Sonuç olarak; İbnu's-Şayrafî şiir, ayet ve hadislerle desteklediği risâlelerinde genellikle vezir Efđal b. Bedr'i her açıdan övmüş ve ona dualar etmiştir.

2.1.4.1. Risâletu'l-'Afv

Risale Allah'a hamd, Peygamber ve Hz. Ali'ye selam ile başlar ve Efđal b. Bedr'e övgüler sıralayarak devam eder. Devamında bağışlanma ile ilgili ayetlere değinir. Elimizdeki kitaptaki bu risale yirmi sekiz sayfadan oluşurken asıl nüshada bu yer yirmi sayfadan oluşmuştur. Bağışlanma ve günahların affedilmesi ile ilgili edebi tarzda yazılan bir risaledir.

¹³⁷ Âli İmrân 3/173.

İçerisinde on bir ayet, iki hadis ve on iki şiir bulunmaktadır. Şiirlerin tamamı olmayıp sadece konuyla ilgili beyitleri yazılmıştır.

Risale günahların affedilmesiyle ilgili konuları içermektedir. Bu nedenle içeriği başlıkla örtüşmektedir. Risalenin sonunda üç kere “Âmin” dedikten sonra Allah’a hamd, Peygamber ve ailesine salâttan sonra dua ile risaleyi bitirmiştir.

Bu risale iki fasıldan oluşmakta olup bu fasılların başlıkları şu şekildedir:

فَصَلِّ مِمَّا جَاءَ فِي الْعَفْوِ	Affedilme Hakkında Gelen Fasl
فَصَلِّ فِي الشَّفَاعَةِ وَالْإِسْتِعْطَافِ	Şefaata etmek ve Acımak Hakkındaki Fasl

Birinci risalenin mukaddimesinden kısa bir örnek şu şekildedir:

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَالَ الشَّيْخُ أَبُو الْقَاسِمِ عَلِيُّ بْنُ مُنْجَبٍ بْنِ سُلَيْمَانَ الْكَاتِبِ هَذِهِ الرَّسَائِلُ الَّتِي صَنَعْتُهَا مِنْذُ

الْأَيَّامِ الْأَفْضَلِيَّةِ، فَأَوْهَى رِسَالَةَ الْعَفْوِ الَّتِي تَرَجَّمْتُهَا إِسْتِنزَالًا ... مِمَّا خَدَمَ بِهِ الْمَجْلِسَ الْعَالِيَّ الْمَالِكِيَّ الْأَفْضَلِيَّ مَمْلُوكُهُ فَلَانَ، الْحَمْدُ لِلَّهِ رَاحِمِ خَلْفِهِ وَإِنْ عَظُمَتْ ذُنُوبُهُمْ وَكَاشَفَ ضُرَّهُمْ فِيمَا يَطْرُقُهُمْ وَيُنُوبُهُمْ، وَالْمُتَّفَضِّلِ عَلَيْهِمْ بِنِعْمِهِ وَهُمْ عَافِلُونَ، وَالْقَائِلِ فِي مُحْكَمِ كِتَابِهِ: " وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ " ١٣٨ وَصَلَّى اللَّهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ الَّذِي شَرَّفَهُ بِالْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، وَوَصَفَهُ بِالْخُلُقِ الْعَظِيمِ، وَفَضَّلَهُ عَلَى كَافَّةِ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ بَعَثَهُمْ وَأَرْسَلَهُمْ، وَأَمَرَهُ فِي أَصْحَابِهِ بِقَوْلِهِ

¹³⁸ Şura 42/75.

— عَزَّ مِنْ قَائِلٍ: "فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ" ^{١٣٩} وَعَلَىٰ أَخِيهِ وَبَنٍ عَمِّهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الَّذِي أَحَابَ إِلَى الْإِيمَانِ مُسَارِعًا مُبَادِرًا، وَصَفَحَ عَنْ عَدُوِّهِ وَكَانَ عَلَيْهِ قَادِرًا ، وَأَعْرَبَتْ شِيمَهُ عَنْ الشَّرَفِ الصَّرِيحِ ، وَمَنَعَهُ كَرَمُهُ أَنْ يُجْهَزَ عَلَى جَرِيحٍ ، وَعَلَىٰ أَلْهَمَا الطَّاهِرِينَ الَّذِينَ طَهَّرَ بِهِمْ مِنَ الْأَذْنَانِ صَلَاةً دَائِمَةً الْإِتِّصَالَ ، مُسْتَمِرَّةً فِي الْعُدُوِّ وَالْآ صَالِ ، وَسَلَّمٌ وَكَرَمٌ وَجَدَّ وَعَظَمٌ . وَأَجْمَعَتْ الْبَرِّيَّةَ عَلَىٰ إِخْتِلَافِ أَلْسِنَتِهَا وَأَلْوَانِهَا ، وَتَعَايِيرِ عُصُورِهَا وَأَزْمَانِهَا ، وَتَبَايُنِ عُمُومِهَا وَأَزَائِمِهَا ، وَتَفَاوُتِ أَعْرَاضِهَا وَأَهْوَائِهَا أَنَّ أَفْضَلَ مَا اِكْتَسَبَهُ الْمَرْءُ فِي وُجُودِهِ ، وَأَشْرَفَ مَا مَنَحَهُ مِنْ كَرَمِ اللَّهِ تَعَالَىٰ وَوُجُودِهِ مَا يُؤَوِّقُ لَهُ مِنْ إِصْلَاحِ أَخْلَاقِ النَّفْسِ ، وَتَهْدِيئِهَا ، وَتَبْلِيغِهَا غَايَةَ بَجُودِ الْخَوَاطِرِ وَتَهْدِي بِهَا ، وَإِنَّ مَنْ أَدْرَكَ ذَلِكَ فَقَدْ نَالَ الرُّبَّةَ الْعَلِيَّةَ . وَحَازَ السَّعَادَةَ الْحَقِيقِيَّةَ ؛ لِأَنَّهُ حَصَلَ عَلَىٰ فَضِيلَةِ الذَّاتِ ، وَوَصَلَ بِهَا إِلَىٰ أَعْظَمِ اللَّذَاتِ ، وَهَذِهِ فَضِيلَةٌ لَا تَنْتَقِضُ ، وَمُقَدِّمَةٌ لَا يُخَالِفُ أَحَدٌ فِيهَا وَلَا يَعْزِضُ . فَأَمَّا النَّيِّجَةُ عَنْهَا فَهِيَ فِعْلُ الْحَسَنِ وَالْمُنَابَرَةُ عَلَيْهِ ، وَالتَّنَزُّهُ عَنِ الْقَبِيحِ وَإِنْ دَعَتْ الْمُكَافَأَةُ إِلَيْهِ وَأَفْضَلُ الْحَسَنِ مَا بَقِيَ ذِكْرُ الْمَرْءِ بَعْدَهُ ، وَجَعَلَهُ بِالْوَصْفِ قَرِيبًا وَإِنْ أَطَالَتِ الْأَيَّامُ عَهْدَهُ ، إِذْ كَانَ بَقَاءُ ذِكْرِ الْإِنْسَانِ عُمُرًا يَسْتَجِدُّهُ ، وَكَنْزًا يَذْخَرُهُ لِوَارِثِهِ وَيُعَدُّهُ . وَمِنْ أَمْتَاهُمْ : (الْبِشْرُ أَحَدُ الْجُودِيِّينَ ، وَالذِّكْرُ أَحَدُ الْخُلُودِيِّينَ ، وَالْبَيَانُ أَحَدُ السِّحْرِيِّينَ ، وَالتَّنَائُ أَحَدُ الْعُمَرِيِّينَ) وَمَا أَحْسَنَ قَوْلُ أَبِي الطَّيِّبِ :

كَفَلَ التَّنَائُ لَهُ بَرْدَ حَيَاتِهِ لَمَّا انْطَوَى فَكَانَتْهُ مَنْشُورُ

وَقَدْ سَبَقَهُ إِلَىٰ هَذَا الْمَعْنَىٰ غَيْرُهُ . قَالَ التِّبِّيُّ :

¹³⁹ Āli Īmrān 3/157.

رَدَّتْ صَنَائِعُهُ عَلَيْهِ حَيَاتَهُ فَكَأَنَّهُ فِي طَيْبِهِ مَشْهُورٌ
وَقَالَ آخَرُ:

طَوْتُهُ الْمَنَايَا وَالشَّاءَ كَفَيْلُهُ بِرَدِّ حَيَاتِهِ لَيْسَ يَخْلُقُهَا الدَّهْرُ

Ebu'l-Kâsım Ali b. Muncib b. Süleyman, “en değerli günlerde yazdığım, affin inişini açıkladığım bu risale, affetme risalesinin ilki olup, yüce, maliki, üstün mecliste hizmet eden falancanın kölesindedir” dedi. Yarattıklarına merhametli olan Allah’a hamd olsun. Eğer onların günahları artarsa, onların zararlarını haber verir, onların kapısını çalar ve onlara vekâlet eder, onlar gafil oldukları halde nimetlerini onlara açıklar ve muhkem kitabından şöyle dedi:

“O, kullarının tevbesini kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.”¹⁴⁰

Salât Kur’ân-ı Kerim ile şereflenen efendimiz Nebi Muhammed’in üzerine olsun. (Allah) onu büyük bir ahlak üzere kıldı ve onlara gönderdiği bütün peygamberler içinde onu üstün tuttu. Sahabelerine karşı affedici olmayı emretti. Söyleyenin en yücresi olan Allah şöyle buyurmuştur: “Onları affet, bağışlanmaları için dua et”¹⁴¹ ve salât, onun kardeşi, amcasının oğlu, müminlerin emiri Ali b. Ebi Tâlib ki o imana koşan ve hemen yönelen, düşmanına kılıcın yantıyla vuran, düşmanı üzerine muktedir olan, açıklanmış şerefi ile huyu güzel olandır. Onun mertliği yaralıyı öldürmeye engel olmuştur ve ikisinin temiz âlinin üzerine, onları kirlerden temizleyen peygambere devamlı salât olsun. Salât ve selam gece gündüz devamlı olsun. Selam, saygı, övgü ve güzellik onun üzerine olsun. Bu benim tasnif ettiğim affetme risalesidir. Ali b. Ebu Talib’in cesur olması onun bir yaralının hayatını bitirmesine engel oldu.

Tüm dünya dilleri, renkleri, zamanları, akılları, görüşleri farklı olmasına rağmen herkes ittifak etti. İnsanın hayatında kazandığı Allah’ın ona lütfundan

¹⁴⁰ Şura 42/25.

¹⁴¹ Âli İmrân 3/159.

verdiği en iyi şey kişinin kendi ahlakını düzeltmesi için yol göstermesidir. Onu da idrak edenler en üst mertebeye ve gerçek mutluluğa, kendi faziletine, en üst lezzetlere ulaştı. Bu konu çelişmez, muhalefet eden kimse yok, itiraz eden kimse de yok. Sonuca gelince iyi şeyler yapması, azimle yapması, mükâfat varsa bile Şu kirli olan şeyden uzak durmasıdır. Faziletin en iyisi, öldükten sonra güzel hatıralar bırakmasıdır. Çok uzun bir süre olsa bile (onu güzel) vasıf etmekle çok yakın kılar. İnsan öldükten sonra onun güzel hatırası varsa hem onun için yeni bir ömür sayılır hem de varisine bıraktığı bir hazine sayılır. Bunun örneği; iki ömürden biri övgüdür, iki sihirden biri onu derin anlamlarla açıklamaktır, iki ebedilikten biri yâd etmektir, iki cömertten biri güzel karşılamaktır.

Ebu Tayyib ne güzel söyledi:

Adam öldü gitti, onun hakkında söylenen güzel şeyler onu yaşattı

Onun hayatta iken yaptığı iyilikler, faziletler onu hayata geri getirdi.

Başkası şöyle söyledi:

Onu ölüm aldı, zamanın ona veremediği hayatı övgüler ona verdi.

2.1.4.2. Risâletu Raddi'l-Mezâlim

فَصْل	Fasıl
-------	-------

Zulmün karşısında olma risalesidir. Risale altmış beş sayfadan oluşurken asıl nüsha otuz beş sayfadır. Risaleler içerisinde tek faslı içermesiyle dikkati çeker. Birinci risaledeki fasıllarda başlık olmasına rağmen bu risaledeki tek fasılda başlık yoktur. Bu risale de Allah'a hamd peygamberine salât ve temiz imamlara selamdan sonra Allah'ın rahmeti ve müjdelediği nimetlerden bahseden ayetleri sıralar. Ardından risaleyi yazdığı Efdal b. Bedr'e övgülerde bulunarak kendi yazdığı şiirinden bir beyit yerleştirir.

İçerisinde beş ayet ve daha çok şiirlerden örnekler bulunmaktadır. Bu risalede hadis bulunmamaktadır.

Risale zulmün karşısında olma konusunu içermektedir. Bu nedenle içeriği başlıkla örtüşmektedir. Eserdeki ikinci sırada en uzun risaledir.

Bu risalede geçen kısa bir bölüm şu şekildedir:

إِعْلَمَنَّ أَنَّ النَّظَرَ يَفْتَادُ كُلَّ عَاقِلٍ مُمَيِّزٍ ، وَيَضْطَرُّ كُلُّ مُنْتَسِبٍ إِلَى الْعِلْمِ مُتَحَيِّرٍ ، إِلَى الْإِفْرَارِ بِأَنَّهُ
أَشْرَفُ الْمُلُوكِ وَأَكْمَلُهُمْ ، وَأَعَمَّهُمْ بِضُرُوبِ الرَّحْمَةِ وَأَشْمَلُهُمْ . وَبُرْهَانُ ذَلِكَ أَنَّهُ إِذَا تَأَمَّلَ الْمَوْجُودَاتِ
مُتَيَقِّظٌ ، وَرَتَّبَهَا فِي مَرَاتِبِهَا ...

وَالْمَخْصُوصِ بِالنُّطْقِ مِنْهُ وَهُوَ الْإِنْسَانُ ، ثُمَّ مُدَبِّرِو الْمَدِينِ الَّذِينَ عَضَدَتْهُمْ الْقُوَى الْمَلَكُوتِيَّةَ ،
وَفَاضَتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْوَارِ الْإِلَهِيَّةَ ، ثُمَّ الْأَقْرَبُ مِنْهُمْ فَالْأَقْرَبُ ، وَالْأَمْتَلُ فَالْأَمْتَلُ ثُمَّ الْجَامِعُ لِذَلِكَ وَهُوَ مَوْلَانَا
الْمَلِكُ السَّيِّدُ الْأَجَلُ الْأَفْضَلُ . وَهَذَا مَا لَا خَفَاءَ بِهِ ، وَلَا لَبْسَ فِيهِ ، وَلَا رَبَّ يُبْعِدُهُ عَنْ حَضِّ الْحَقِيقَةِ
وَيُنْفِيهِ ، فَهُوَ سَيِّدُ أَهْلِ الْأَرْضِ مُدَّ فَخْرَتِ الْبَسِيطَةِ بِظُهُورِهِ ، وَسُلْطَانُ هَذَا الْخَلْقِ مُدَّ اسْتَقْرَرِ فِي دَسْتِهِ ،
وَاسْتَوَى عَلَى سَرِيرِهِ ، وَظَلَّ اللَّهُ الْمَمْدُودِ عَلَى كَافَةِ الْمُقَرَّبِينَ بِكَلِمَةِ التَّوْحِيدِ ، وَصَفْوَتُهُ الثَّابِتُ عِلْمُهَا مِنْ
جِهَةِ الْإِسْتِدْلَالِ لَا مِنْ جِهَةِ التَّقْلِيدِ ، فَلَا سَبِيلَ لِعَاقِلٍ أَنْ يُنْكِرَ ذَلِكَ وَيُجْحَدَهُ ، بَلِ الْوَاجِبُ عَلَى كُلِّ
نَاطِقٍ أَنْ يَقُومَ بَيْنَ يَدَيْهِ وَيُنْشِدَهُ :

مَنْ شَكَ أَنْكَ مَخْلُوقٌ لَتَمْلِكُهُ كَمَثَلِ مَنْ شَكَ أَنَّ اللَّهَ خَلَّاقٌ

عَلَى أَنَّ مَقَامَهُ الشَّرِيفَ يَجْعَلُ كُلَّ بَلِيغٍ لِكِنَّا، وَيُعِيدُهُ خَصِرًا ، وَقَدْ كَانَ فَصِيحًا لَسِنًا:

“Bil ki bakış her bir ayrıcalıklı, akıllıyı sürükler ve bilgi sahibi olduğundan kral hakkında en şerefli en mükemmel olan görüşünü, Melikin derin bir merhamet duygusu olduğunu ikrar etmek zorunda bırakır. Buna kanıt da eğer uyanık bir şekilde mevcudatları inceleyip onları doğru sıralarsa bunu görmüş olacak... Bununla da kastedilen insandır, şehirleri yöneten, güçlü krallıkları kuran, ilahi feyizlerin üzerine yağdığı, onlardan yakın olanın en yakını, örneğin üst düzeyi sonra bütün bunları kendinde taşıyan mevlamız, melikimiz, efendimiz, en yüce Efdal. Bu da gizli olmayan bir şeydir. Üzerinde bir abartı da yoktur.

Ve onu hakikatın kaynağından uzaklaştıracak, inkâr edecek şüphe de yok. Çünkü o yeryüzünün efendisi, sıradan olanların gurur kaynağı ve bu kulların sultanı, arşına oturduğundan beri hükmünde istikrarlı olduğundan beri kulların sultanı kelime-i tevhidle yakın olan bütün kişilerin üzerinde Allah'ın uzanan gölgesidir. Bunun sabit olan kanıtı da ilmidir. Taklit değil kanıt açısından ilmi sabit olan vafıdır. O yüzden inkâr etmeye veya yok saymaya bir akıllının çıkış yolu yoktur. Aksine gereken her konuşana huzuruna çıkıp onu övmesidir.

Kim senin onun kralı olman için yaratıldığına şüphe duyarsa

Allah'tan sadece yaratıcı diye şüphe duymuş olur.

Öyleki; onun şerefli makamı her belagat sahibi kişiyi tat (dilsiz) yapar,

Ve onu cahile dönüştürür.

2.1.4.3. Risâletu Lumâhi'l-Mulâh

Kitapta seksen üç sayfadan oluşan bu risalenin asıl nüshasındaki sayfası altmış yedi sayfadan oluşmaktadır. İçerisinde iki fasl bulunur ve bunların başlığı yoktur. Eserdeki en uzun risale olmasıyla dikkati çeker. Altı ayet ve iki hadisten örnekler verilmiştir. Soybilim, ahbar, dilbilim, tıp, mühendislik, felsefe gibi alanlardaki bilgileri şiirsel beyitlerle ifade eder. Bu risale de aynı şekilde Allah'a hamd, Rasulune salât, onun amcasının oğlu Ali b. Ebi Talib'e duadan sonra temiz imamlara selam eder ve büyük meliklerden gördüğü Efdal b. Bedr'e selam ve övgülerle devam eder ve yine ona dua ederek bu risaleyi bitirir.

Üçüncü risalede geçen bir örnek ise şöyledir.

مِنْ مَحَاسِنِ الْعَصْرِیَّةِ فِي الْمَمْلَكَةِ الْمِصْرِيَّةِ

قَدْ خُدِمَ مَجْلِسُ مَوْلَانَا الْمَلِكِ بِعَرَائِبِ مِنَ الْمَدْحِ كَانَ الْبَيَانُ بِهَا ضَمِينًا ، وَأَنْتَجَ الدَّهْرُ لَهُ مِنْ
بَدَائِعِ الْقَوْلِ مَا لَمْ يَزَلْ فِي حَشَاهُ جَنِينًا مِمَّا اسْتَقَرَّتِ الْحِدْمُ بِهِ عِنْدَ حَفْظَتَيْهَا ، وَحَصَلَتْ مَصُونَةٌ تَحْتَ
أَيْدِي حَزَنَتَيْهَا ، مِنْ مَنْشُورٍ يُتَنَاقَلُ فِي الْأَفَاقِ وَيُنْتَهَادَى ، وَيُحَدِّثُ لِسَامِعِهَا طَرَبًا لَمْ يَكُنْ مُعْتَادًا :

وَقَوَافٍ لَيْسَتْ تُفَارِقُ مَعَنَا هُ عَلَى أَهْمَا تَجُوبُ الْبِلَادَ

Mısır memleketinde yenilikçi güzelliklerden. Kralın meclisi övgülerin en ilginçine şahitlik etmiştir. Aşıkârlık onun iniltisi idi. Öyleki asırda daha ciğerlerinin içinde cenin gibi olan sözlerin en harikasını üretmiştir. Buda koruyucuların yanında hizmetin devamını sağlamıştır. Koruyucuların elleri altında da korunan bir değer haline gelerek ufuklarda hediye edilip dolaşan bir nesir olmuştur ve onu dinleyene alışık olmadığı bir hoş seda bırakır.

Manasından ayrı düşmeyen kafiyelerdir o şehirlere dolaşan

Şair Melikin şerefli sıfatlarını anlatıyor. Bunları anlatırken kendisini kusurlu görüyor. Bunu başkasına söylemenin israf olduğunu düşünüyor. Bu övgüyü hak edecek olan meliktir o yüzden de mukaddimeye onunla başlar.

2.1.4.4. Risâletu Menâ'ihî'l-Ķarâ'ih

Asıl nüshada otuz altı sayfadan oluşan risale elimizdeki eserde kırk dört sayfadan oluşur. Önceki risalelerde olduğu gibi bunda da Allah'a hamd, Peygamberine salât, âline selamdan sonra Efdal b. Bedr'e övgüler yağdırır. Sanatsal ifadelerle yazdığı nesirlerle süslediği bu risalesine kendi yazdığı bir şiiri de eklemiştir. Burada üç fasl bulunur ve fasılların başlıkları mevcuttur. Bu risalenin hatimesi Allah'a hamd ve Peygamberine salât ile bitmez. Risalenin hatimesi

Meliklere uyarı, onlara yapılan istek ve duyulan güvenden bahsederek biter. Bu yönü ile diğer risalelerden ayrılır. İki ayetten örnek verirken bu risalede hadisten hiç örnek yoktur.

İbnu's-Şayrafi kendi şiirine sadece *Risâletu Menâ'ihî'l-Karâ'ih* adlı risâlesinde yer vermiştir. Bu şiirinde alfabetik olarak 28 kafiye kullanmıştır. Buna göre hemze harfinden başlayarak yâ harfine kadar tüm beyitlerin kafiyelerini alfabetik sıraya uyarak düzenlemiştir.¹⁴² Birinci ve ikinci beytin ilk şatırlarını tüm beyitlerde tekrar ederek yazmıştır. İbnu's-Şayrafi'nin kendi yazdığı bu şiiri şöyledir (Basît):

الهمزة:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ جَلَّتْ مَفَاخِرُهُ عَنْ كُلِّ إِطْرَاءٍ
تَغَايَرَتْ أَدْوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَيَّ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مِنْ نُظْمٍ وَإِنْشَاءٍ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde varlığının yüceliğini övmeye gerek kalmadı.

Seni anlatmak için insanların şiir ve edebiyattan ürettiği sanatlar çeşitlendi.

الباء:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ حَلَّتْ مَفَاخِرُهُ فِي النُّظْمِ وَالْحَطَبِ
تَغَايَرَتْ أَدْوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَيَّ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مِنْ مُسْتَعْرَبِ الْأَدَبِ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde şiir ve hutbelerde övgüyle bahsedilen en iyi kişiydin.

Seni anlatmak için insanlar garip edebiyata başvurmaya başladılar.

¹⁴² eş-Şafedî, el-Vâfi bi'l-Vefeyât, XXII/144.

الناء:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ سَاسَ الْبَرِيَّةَ فِي الْمَاضِي وَفِي الْآتِي
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَا يَرْفَعُ النَّاسُ أَعْقَابَ الْمُنَاجَاةِ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde geçmişte ve gelecekte en iyi yönetici oldun.

Seni anlatmak için insanlar dualarından sonra seni över oldular.

الناء:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ عَدَا الدُّعَاءَ لَهُ فِي الْأَرْضِ مَبْثُوثًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى آلِ تَنَاءٍ مُكْتَسِبًا مِنْهُ وَمَمُورًا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde yeryüzünde Ona dua etmek artık herkes tarafından kabul gördü.

Seni anlatmak için insanlar övgüye bürünmüş, miras almış gibidir.

الجميم:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ جَلَّتْ مَوَاهِبُهُ عَنْ مَطْلَبِ الرَّاجِي
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصْفِ يُرِيكَ ظَلَامَ الْحِنْدِسِ الدَّاجِي

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde senin bağışların sana umut bağlayanlara yeterdi.

Seni anlatmak için insanlar gecenin zifiri karanlığını gören vasfına layık gördüler seni.

الحاء:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ سَعَتِ عَطَايَاهُ عَمَّا أُعْتِيدَ مِنْ مَنْحٍ
تَعَايَرْتَ أَدْوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مِنْ وَصْفٍ وَمِنْ مِدْحٍ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde bağışların alışılan bağışlardan olağanüstüydü.

Seni anlatmak için insanların nitelendirme ve övgüleri senin hakkında çeşitlendi.

الحاء:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ تَطَرَّرَتْ بِمَعَالِيهِ التَّوَارِيخِ
تَعَايَرْتَ أَدْوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصْفٍ بِهِ كُلُّ مَا يَعْدُو مَنْسُوخٌ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde tarihlerin yücelikleriyle süslendiği en iyi kimse oldun.

Seni anlatmak için insanlar senin varlığının dışında olanları yok saydı.

الدال:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ جَلَّتْ أَيَادِيهِ عَنْ وَصْفٍ وَتَعْدِيدٍ
تَعَايَرْتَ أَدْوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى شُكْرِ يُضَاهِي الْأَيَادِي عَيْرِ مَحْدُودٍ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde senin cömertliğini anlatmaya kimsenin sözcükleri yetmedi.

Seni anlatmak için insanlar cömertliğine karşılık olarak sınırsız teşekkür için bir oldu.

الذال:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ
أَرْضَى الْعَوَامِلِ إِمْضَاءً وَإِنْفَاداً
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى
عَادَتِ بِهَا أَكْبَدُ الْأَعْدَاءِ أَفْلَاحاً

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde çalışanlarına yetki verme konusunda hoşnutluğu kazanabilen en iyi kimsesin.

Seni anlatmak için insanların övgülerinde en zor düşmanlar sarsıldı.

الراء:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ
أَفْنَى أَعَادِيَهُ لَا زَالَ مَنْصُورًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى
مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مَنْظُومًا وَمَنْشُورًا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde düşmanlarını yok edip hep zafer elde edensin.

Seni anlatmak için insanların şiir ve edebiyattan kurduğu türleri çeşitlendi.

الزاي:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ
قَامَتْ مَعَاذِيرُ مَنْ فِي وَصْفِهِ عَجْزًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى
مَا حَالَ مِنْ دُوْهَا عِيٍّ وَلَا حَجْزًا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde seni anlatmak için aciz kalanlar bahaneler sürdü.

Seni anlatmaya kimse engel olamadı.

السين:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ أَرَالَ أَطْمَاعَ بَاغِي شَأُوهِ الْيَاسِ
تَعَايَرَتْ أَدَوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصَفِ تَنَوَّعٍ فِي إِحْسَانِهِ النَّاسِ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde ümitsizliğin dibine vuranların hayallerini yok ettin.

Seni anlatmak için insanlar çeşitli şekillerde övgüler sundu.

الشين:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ سَاسَ الْأَنْامَ فَمَا حَابِي وَلَا حَاشَا
تَعَايَرَتْ أَدَوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصَفِ يُوَاصِلُهُ الْإِنْسَانُ مَا عَاشَا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde kimseyi ayırmadan insanları en iyi yöneten kimse oldun.

Seni anlatmak için insanlar yaşadıkları sürece seni devamlı övdüler.

الصاد:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ غَالِي الثَّنَاءِ بِمَا يَأْتِيهِ مُرْتَخَّصَ
تَعَايَرَتْ أَدَوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصَفِ لَهُ فِي مَحَلِّ الْمُشْتَرِي حِصَصُ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde övgüyü hafife almak isteyenlerden daha yüceydin.

Seni anlatmak isteyen biri için değerin zaten belliydi.

الضاد:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ لَا يَبْلُغُ الْمَدْحَ فِي اسْتِحْقَاقِهِ عَرَضًا
تَعَايَرْتُ أَدَوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مَنْدُوبًا وَمُفْتَرَضًا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde övgü bile sana layık olamadı.

Seni anlatmak için insanlar isteyerek ya da zorunlu bir şekilde övgülerde bulundular.

الطاء:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ يَبْغِي بِأَفْعَالِهِ تَقْوَى الْإِلَهِ فَقَطُّ
تَعَايَرْتُ أَدَوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مِمَّا لَيْسَ فِيهِ سَقَطٌ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde sırf Allah'ın rızasını istedin.

Seni anlatmak için insanların kusursuz övgüleri çeşitlendi.

الظاء:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ بِالْحَقِّ إِذْ كَانَ مَنْ يَعْدُوكَ مَحْظُوظًا
تَعَايَرْتُ أَدَوَاتُ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى غُرِّ الْمَعَانِي بِلَفْظٍ لَيْسَ مَلْفُوظًا

Yeryüzüne hak ile hâkim olarak geldiğinde düşmanın bile şanslıydı.

Seni anlatmak için genç şarkıcılar önceden söylenmeyen sözlerini senin için söylediler.

العين:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ عَدَا الْمُلُوكَ لَهُ جُنْدًا وَاتِّبَاعًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النَّطْقِ فِيكَ عَلَيَّ مَا يَصْنَعُ النَّاسُ إِعْرَابًا وَإِبْدَاعًا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde hükümdarlar bile sana asker ve teba'a oldular.

Seni anlatmak için insanların yaratıcı sanatları çeşitli oldu.

الغبين:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ وَنَلْتَ مَا لَمْ يَنْلِ مَلِكٌ وَلَا بَلْعًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النَّطْقِ فِيكَ عَلَيَّ وَصَفِ تَنَافِسُ فِي إِحْكَامِهِ الْبُلْعَا

Tüm yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde hiçbir hükümdarın elde etmediği şeylere ulaştın.

Seni anlatmak için edebiyatçılar, cümleleri güzel kurmak için yarıştılar.

الغناء:

لَمَّا عَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ أَعْطَى، فَقَالَ الْعِدَا: قَدْ زَادَ فِي السَّرْفِ
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النَّطْقِ فِيكَ عَلَيَّ صِفَاتِ مَا حَزَتْ مِنْ فَخْرٍ وَمِنْ شَرَفِ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde bağışlarda bulunanların en iyisiydin ki düşmanlar senin hakkında fazla israf yaptı dediler.

Layık olduğun övgü ve onuru anlatmak için insanlar farklı şekillerde seni övdüler.

القاف:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ وَحَزْتَ مَا جُزْتَ فِيهِ كُلَّ مَخْلُوقٍ
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصَفِ صَنِيعِ بَدِيعِ غَيْرِ مَلْحُوقٍ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde kimsenin elde etmediğini elde ettin.

Seni anlatmak için insanlar eşsiz ve görkemli bir şekilde övdüler.

الكاف:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ جَلَّتْ مَفَاحِرُهُ لَمَّا غَدَا مَلِكًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَفِي دُعَاءِ مَلَأَنَّ الْأَرْضَ وَالْفَلَكََا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde övgüye gereksinim duymadın.

Seni anlatmak için insanlar yeryüzü ve gökyüzünü saran çeşitli dua ve övgüler sundular.

اللام:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ جَلَّتْ مَفَاحِرُهُ فِي الْقَوْلِ وَالْعَمَلِ
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصَفِ يُفَصِّرُ عَنْهُ مُنْتَهَى الْأَمَلِ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde hem sözlerin hem yaptıkların övgüye muhtaç olmadı.

Seni anlatmak için insanlar sonsuz bir şekilde övdüler.

الميم:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ غَدَا بِهِ الْعَدْلُ بَيْنَ الْخَلْقِ مَقْسُومًا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَا يَصْنَعُ النَّاسُ مَنْتُورًا وَمَنْظُومًا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde senin sayende insanlar arasında adalet sağlandı.

Seni anlatmak için insanların şiir ve edebiyattan kurduğu türleri çeşitlendi.

النون:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ جَلَّتْ مَفَاخِرُهُ فِي السِّرِّ وَالْعَلَنِ
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى وَصَفِ بَلِيغٍ يُحَلِّي عَاطِلَ الرَّمَنِ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde açık veya gizli biçimde övgülerin daim oldu.

Seni anlatmak için tarihi süsleyen etkileyici vasıflar çeşitlendi.

الهاء:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ رُكِنُ الْأَعَادِي بِمَاضِي عَزْمِهِ وَاهٍ
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَعَ التَّعَايُرِ فِي ذِكْرِي شَهْنَشَاهُ

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde azmin sayesinde düşmanların gücü sarsıldı.

Şahenşâh 'ı anlatmak farklı olsa da hepsi aynı konuda birleşti.

الواو:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ يُزْهِى بِهِ الْخَلْقُ فِيمَا عَابَنُوا وَرَوُوا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَا يَصْنَعُ النَّاسُ فِيمَا أَظْهَرُوا وَنَوُوا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde insanların görüp anlattıkları en parlak kimseydin.

Seni anlatmak için insanların açıkta gösterip ya da içlerinde gizledikleri övgüleri çeşitli oldu.

الياء:

لَمَّا غَدَوْتَ مَلِيكَ الْأَرْضِ أَفْضَلَ مَنْ غَدَا بِمَعْرُوفِهِ مَيْتَ الرَّجَا حَيًّا
تَعَايَرْتَ أَدَوَاتِ النُّطْقِ فِيكَ عَلَى مَنَاقِبِ لَيْسَ يَحْشَى نَشْرَهَا طِيًّا

Yeryüzüne hâkim olarak geldiğinde iyiliklerinle ümitsiz kişinin umudunu yeşerttin.

Seni anlatmak için senin menkıbelerinin yok olmasından endişe edilemez.

2.1.4.5. Risâletu Munâcâti Şehri Ramađân

Ramazan ayında yakarış risalesi anlamına gelmektedir. Risale beş asıl nüsha ise altı sayfadan oluşur. Risaleler içerisinde en kısa olanlarındandır. İçerisinde üç ayetten örnekler verilmiştir. Bu risalede de hadisten ve şiirlerden örnekler bulunmamaktadır.

Risale, Ramazanın gelişiyile toplumdaki birliği, oruç ibadetini, mü'minin maddi manevi Allah'a yalvarışını anlatan sözlerden sonra Ramazan ayının Melik'in üzerindeki etkisini anlatarak onu över ve yüceltir. Daha sonra Melik'in dua ediş ve

yakarışının metnini içeren bir konu içermektir. Bu nedenle içeriği başlıkla örtüşmektedir. Bu risalenin başı da Allah'a hamd ve Peygamberine salât ile başlamaz.

Melik'in ettiği duadan sonra Allah'a hamd, peygamberine salât ve "Allah bize yeter O ne güzel vekildir"¹⁴³ ayeti ile bu risaleyi sonlandırır.

Bu risale tek fasıldan oluşmakta olup fasla isim verilmemiştir. Bu risalede Efşal b. Bedr'in Ramazan ayında yaptığı münacâttan bir örnek şu şekildedir:

وَهَذَا إِبْتِدَاءُ الْمُنَاجَاةِ

رَبِّ ! قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ.

اللَّهُمَّ إِنَّكَ قَدْ فَضَّلْتَنِي عَلَى بَرِيَّتِكَ ، وَنَصَبْتَنِي لِتَدْبِيرِ خَلْقَتِكَ ، وَارْتَضَيْتَنِي مُحَامِيًا عَنْ كَلِمَةِ تَوْحِيدِكَ ، وَعَرَّضْتَنِي بِدَلِكِ لِمُضَاعَفَتِكَ النِّعْمَةَ عِنْدِي وَمَزِيدِكَ ، وَخَصَّصْتَنِي بِمَا لَمْ يَنْلَهُ مَلِكٌ فِي قَدِيمِ الْإِسْلَامِ وَلَا حَدِيثِهِ ، وَجَعَلْتَنِي مِمَّنْ يَتَّفِقُ كُلُّ نَاطِقٍ فِي وَصْفِهِ _ جَلَّ قَوْلُهُ _ وَحَدِيثُهُ ، وَعَصَمْتَنِي أَنْ أَجْحَدَ نِعْمَكَ وَأَكْفُرَهَا ، وَأَهْمَمْتَنِي أَنْ أَهْبَ الْجَرَائِمَ وَأَعْفِرَهَا ، مَا لَمْ يَكُنْ ذَلِكَ حَائِلًا عَنْ إِقَامَةِ الْحُدُودِ ، أَوْ حَاجِرًا عَنِ الْإِنْتِقَامِ مِنْ أَهْلِ الشَّقَاقِ وَالْمُرُودِ.

"Allah'ım bana mülkünden verdin, Allah'ım kullarının arasından beni tercih ettin, kullarının işlerini yöneteyim diye beni görevlendirdin ve kelime-i tevhidin hakkını savunan kişi olarak uygun gördün. Benimle nimetini artırıp çoğalttın, geçmişte ve günümüzde hiçbir kralın sahip olmadığı şeyi bana verdin, her bir konuşanın beni konuşmasında anlaştığı biri kıldın, sözü ve namı yüce eyledin beni nimetini inkâr edip nankörlük etmekten korudun ve bana suçları affetmemi ilham ettin. Bu da cezaları vermeye, azgın ve günahkârlardan intikam almaya engel değildi."

¹⁴³ Âli İmrân, 3/173.

2.1.4.6. Risâletu 'Aqâ'ili'l-Fedâ'il

Üstün erdemler anlamındadır. Asıl nüshada otuz yedi sayfa olan bu risale incelenen kitapta kırk üç sayfadan oluşmuştur. Altı fasıldan oluşan ve sadece üçüncü fasılda başlığı olan bu risale uzunluk bakımından dördüncü sıradadır. Bir ayet, bir hadis ve çeşitli şairlerin şiirlerinden örnekler vardır.

Risale akıllı insanların konuşurken faziletlerini, ferasetlerini göstereceğini ve onunla başkalarına ışık tutacağını bunun da ancak Allah vergisi ile olacağından bahsettiği bir konuyu içerir. Allah'ın nimeti olan bu çeşit konuşmaların Peygamberimize, Hz. Ali'ye ve Melik Efdal b. Bedr'e verildiğini onun en üstün olduğunu belirterek övgülerle risaleye başlar.

Bu risale akıllı insanların konuşmalarında faziletlerini, ferasetlerini göstereceğini ve onunla başkalarına ışık tutacağını bu özelliklerin de ancak Allah vergisiyle olacağını, bunu Allah'ın bir nimeti olduğunu, bunun Peygamber efendimizden sonra Hz. Ali b. Ebi Talib'e verildiğini anlatmaktadır. Sonra da bu vasfa sahip olduğu için Efdal b. Bedr'i överek bitirmektedir.

Bu risale de Allah'a hamd ve Peygamberine salât ile bitmez. Konu ile ilgili şiirler ile biter.

Bu risaleden kısa bir örnek şu şekildedir:

أَفْضَلُ الْكَلَامِ وَأَصْدَقُهُ وَأَنْفَعُهُ ، وَأَشْرَفُ الْبَيَانِ أَسْبَعُهُ إِلَى الْفَهْمِ وَأَسْرَعُهُ ، وَلَقَدْ حُكِيَ عَنْ
 الْمَأْمُونِ أَنَّهُ قَالَ : أَرَيْتَ فِي الْمَنَامِ رَجُلًا عَلَى الْهَيْئَةِ الَّتِي يُوصَفُ الْحُكَمَاءُ بِهَا ، حَيَّلَ إِلَيَّ أَنَّهُ أَرْسَطًا لَيْسَ ،
 فَتَقَدَّمْتُ إِلَيْهِ ، وَسَلَّمْتُ عَلَيْهِ ، وَقُلْتُ لَهُ : أَيُّهَا الْحَكِيمُ ، مَا خَيْرُ الْكَلَامِ ؟ فَقَالَ : مَا يَسْتَقِيمُ فِي
 الرَّأْيِ ، قُلْتُ : ثُمَّ مَاذَا ؟ فَقَالَ : مَا يَدُلُّ قَلِيلُهُ عَلَى كَثِيرِهِ ، قُلْتُ : ثُمَّ مَاذَا ؟ فَقَالَ : مَا لَا تَحْتَشَى
 عَاقِبَتَهُ ، قُلْتُ : ثُمَّ مَاذَا ؟ فَقَالَ : لَا تُؤْمِ !

“Sözün en iyisi, en doğrusu en faydalısıdır. Açıklamanın en şerflisi de en hızlı ve en anlaşılır olanıdır. Me'mun hakkında şöyle anlatılır: “ Rüyamda bilgin tarif edilen bir adam olarak gösterildim. Onu Arsatalis sandım ve ona yaklaştım. Ona selam verdim. Ona dedim ki: “ Ey bilgin sözün en hayırlısı nedir?” Dedi ki: “Görünüşünde dosdoğru olan” “Sonra ne” dedim. Dedi ki “Azı çoğuna delalet eden” dedim ki “sonra ne?” “Sonra yok.”

2.1.4.7. Risâletu't-Tedellî 'ale't-Tesellî

Teselliyi bulma anlamında olup aslı yirmi üç sayfa kitapta ise otuz dokuz sayfadan oluşan bu risale tek fasıl içermektedir. Bu fasla da isim verilmemiştir. Sekiz ayet ve bir hadisten örnekler sunulan risale Allah'a hamd ve şükür ile başlar, Hz. Peygambere salât, amcasını oğlu Ali b. Ebi Talib'e imam ve zürriyetlerine selamdan sonra risaleye devam eder.

Bu risalede hiç fasıl yoktur. Çeşitli şairlerin şiirlerinden örnekler vardır. Bu risalede beşinci risalede olduğu gibi Allah'a hamd, Peygamberine salât ve “Allah bize yeter O ne güzel vekildir”¹⁴⁴ ayeti ile biter.

Risalenin konusu: insanın başına gelen musibetlerin Allah'tan olduğuna, insanın bu musibetlere sabretmede teselli yolunu bulmasının yine Allah'a olan sağlam inancından kaynaklandığını anlatmaktadır. Bu nedenle içeriği başlıkla örtüşmektedir.

Bu risaleden bir örnek şu şekildedir:

وَمَا أَحْسَنَ قَوْلَ الْحَسَنِ الْبَصْرِيِّ: (الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي كَلَّفَنَا مَالًا كَلَّفَنَا غَيْرَهُ لَصِرْنَا فِيهِ إِلَى مَعْصِيَتِهِ، وَآجَرْنَا عَلَى مَا لَا بُدَّ مِنَ الرَّجُوعِ إِلَيْهِ).

Hasan-ı Basri'nin sözü de ne kadar güzeldir. Allah'a hamd olsun ki; taşıyamayacağımızın dışında bize yükledi. Yoksa isyana giderdik ve bize olması gerekende yardım etti. Hasan Basri şöyle dedi: “sabrı bize emretti isyandan da uzak tuttu ve bize sabırdan dolayı da sevap verip dönüşümüzün ona olduğunu hatırlattı.

¹⁴⁴ Âli İmran, 3/173.

وَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : (تَأَسَّؤًا فِي مَصَائِبِكُمْ بِي)

وَدَلِكُ فِي كَلَامِ الْبُلْعَاءِ ، وَنُظِمَ الشُّعْرَاءُ أَكْثَرَ مِنْ أَنْ يُحَاطَ بِهِ .

مَعْلُومٌ أَنَّ مَالِكَنَا الْمَلِكِ السَّيِّدِ الْأَجَلِّ الْأَفْضَلَ ، وَنُعُوتِهِ وَالِدُعَاءَ لَهُ (.....) سَيِّدُ مُلُوكِ
الزَّمَنِ ، وَمَنْ فَازَ بِجَزِيلِ ثَوَابِ اللَّهِ فِي حَالَتِي الْمِسْرَةِ وَالْحَزَنِ . أَمَّا الْمِسْرَةُ ؛ فَلِأَنَّهُ يَشْمَلُ بِهَا جَمِيعَ عِبِيدِهِ
وَرَعِيَّتِهِ وَيَسْتَخْلِصُ دُعَاءَ كُلِّ مِنْهُمْ بِكَرِيمِ فِعْلِهِ وَجَمِيلِ نِيَّتِهِ وَأَمَّا فِي الْحَزَنِ ؛ فَإِنَّهُ يَسْتَعْمِلُ حُسْنَ الصَّبْرِ فِي
الْأُمُورِ الَّتِي لَا حِيلَةَ فِي دَفْعِهَا وَيَدُلُّ بِدَلِكِ عَلَى اسْتِحْقَاقِهِ مَا خَصَّهُ اللَّهُ بِهِ مِنْ إِعْلَاءِ الْمَنْزِلَةِ عِنْدَهُ وَرَفْعِهَا
، لَا يُرَى فِي الْعِظَائِمِ إِلَّا صَابِرًا مُسْتَرْجِعًا ، وَلَا يَنْفَكُ وَجْهُهُ إِلَّا مُسْفِرًا وَإِنْ كَانَ مُتَوَجِّعًا مُتَفَجِّعًا ، إِذَا
نَازَلَهُ هَمٌّ لَقِيَهُ مِنَ الرِّضَى وَالتَّسْلِيمِ بِالْجَيْشِ اللَّجْبِ الْمَجْرِي ، وَإِذَا سَمَا إِلَيْهِ خَطْبٌ عَرَفَ شَرَفَ مَا يَنَالُهُ فِي
الصَّبْرِ عَلَيْهِ مِنْ جَزِيلِ الْأَجْرِ ، عَلَى أَنَّ مَحَلَّهُ أَعْلَى وَأَعْظَمَ مِنْ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْأَقْدَارِ إِلَّا مَخْدُومًا ،
وَمَكَانُهُ مِنَ اللَّهِ — جَلَّ وَ عَزَّ — يَكَادُ يَجْعَلُهُ مِنَ الْأُمُورِ الْحَتْمِيَّةِ مُوقَى مَعْصُومًا . وَلِذَا طُرِقَ — خَلَّدَ اللَّهُ
مُلْكَهُ — بِالْحَادِثِ الْجَلَلِ ، وَدُهِمَ بِالرُّزْءِ الَّذِي لَوْلَاهُ لَرُمِيَ عَرْشُ الْمَمْلَكَةِ بِالثَّلَلِ ، مِنْ وَقَاةِ أَحِيهِ مِنْ جِهَةِ
نَسْبَتِهِ ، وَوَلَدُهُ لِكِفَالَتِهِ إِيَّاهُ وَتَرْبِيَّتِهِ :

مِنَ الْأَجْرِ فِي الشُّكُوى وَإِنْ عَظُمَ الْأَجْرُ وَمَنْ كَانَ يَسْتَعْفِي الْإِلَهَ

إِذَا اسْتَكَى

Rasulullah (sav) şöyle buyurdu: “Musibetlerinizde benimle teselli bulun”

Bu da belagatçılarının sözlerinde, şairlerin şiirlerinde fazlasıyla vardır.

Bilindiği üzere sahibimiz yüce kral efendimiz el-Efđal, zamanın krallarının efendisi olduğundan sitemin ve duanın en güzelini hakeder. O, Sevinç ve üzüntünün

her ikisinde de Allah'ın sevabını fazlasıyla kazanandır. Sevince gelince o, bütün kullarını ve sorumlu olduğu tebeasını kapsar ve herbirinin duasında onun cömertliğinin ve güzel niyetinin özeti olmaktadır.

Hüzünde ise o, olayı geri çevirmeye gücü yetmediği için sabrın güzelini üzerinde taşır. Hüzünde ve sevinçte bu duruşuyla Allah'ın onu neden bu göreve tahsis ettiğine işaret etmektedir. Çünkü o, zorluklarda sabırlı görünmektedir. Acı ve keder içinde olsa bile yüzünü hiçbir zaman asmaz ve ordusu da ona rıza gösterip onu teslimiyet içinde karşılar ve eğer bir övgüyle de muhatap olursa da bununsabrının karşılığı bir şeref olarak görür ve kendi yerinin kadere hizmetkâr olmaktan daha yüce ve büyük olduğuna inandığı için Allah katında da mekânının kaderde yazılı olandan onu takvalı ve masum olduğunu göstermektedir. Allah mülkünü daim eylesin, acı hadisede kapısı çalındığında kardeşinin ölümü açısından, eğer onun sabrı olmasaydı memleketin arşı sarsılırdı. Çünkü o büyütüp terbiye ettiği oğlu gibiydi.

Kimdir o şikâyet ettiğinde karşılığını istemeden

Yaradanı muaf tutar.

Araştırmadan şu sonuçlara ulaşılabilir:

Eserde toplam altı hadisten istişhad yapılmıştır. Hadislerin kaynakları dipnotta verilmemiştir. Hadisler Kütüb-ü Sitte kaynaklarında bulunmamaktadır.

Eserde otuz iki ayetten istişhata bulunulmuştur. Dipnotta sure adı ve ayet numaraları belirtilmiştir. Ayetler Bakara, Âl-i İmran, Mâide, En'âm, Â'râf, Yunus, Ra'd, İbrahim, Nahl, Enbiyâ, Hac, Müminûn, Nûr, Kasas, Ahzâb, Sâd, Zümer, Şûrâ, Zuhuf, Hucurat, Kaf, Necm ve Mümtehine Surelerinden alınmıştır.

Eserdeki şiirler bütün olarak alınmamıştır. Genellikle şiirlerden bir, iki, üç, dört ve beş beyit yazılmıştır. Altı ve daha fazla beyit olan şiirlerin sayısı on iki tanedir. Toplam beş yüz on şiirden istişhad yapılmıştır. Altı ve daha fazla beyit sayısına sahip şiirlerin şairleri "Alkame, el Harîri, İbn Sinan el Hafâcî, İbn Hayyûs,

Muhammed b. el-Kâdî el Muvâfik, Muhammed b. Ammâr el Endülîsi, el Hasen b. Abdis Samed” dir.

Bunlardan dördüncü risale olan Risaletü Menaihi'l-Karaih te sayfa 197 den 208 e kadar yazar kendine ait olan şiirden sadece altı beyti yazmıştır. (ibn Sayrafi. S.197). Asıl nüshada şiir 139. Sayfadan başlar 142. Sayda biter. Şiirin kafiye sistemi alışılmış kafiye sistemine benzememektedir. Şair burada elif harfinden ya harfine kadar bir kafiye sistemi ile oluşturmuştur. Her kafiyeden ikişer beyit yazmıştır.

2.1.5. Eserde Yer Alan İktibaslar

Risâlelerde kullanılan iktibaslar konu açısından büyük önem arz etmektedir. Yazar, genellikle konuyla alakalı olan pek çok ayet, hadis ve şiiri eserine almaktadır. Nitekim yapılan istişhadlar hem edebî açıdan hem de konu bütünlüğü açısından esere değer kazandırmaktadır.

İbnu’ş-Şayrafi de risâlelerinde ayet, hadis ve şiirlerden pek çok örnek vermiştir. Verilen bu ayet, hadis ve şiirlerin konuyla alakalı olmasına da oldukça dikkat etmiştir.

2.1.5.1. Ayetlerden İktibas

İbnu’ş-Şayrafi konuları ele alırken pek çok ayeti delil getirmiştir. Yaşadığı dönemde karşılaştığı olay ve durumlar ile ayetler arasında bağlantı kurmuş, bu olay ve durumların doğruluğu ya da yanlışlığını ayetlerle değerlendirmiştir.

Eserde yer alan risalelerde toplamda otuz iki ayete yer verilmiştir. Zikrettiği bazı ayetlere örnek olarak şunlar verilebilir:

● فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَاصْفَحْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ¹⁴⁵

“Onları affet ve hoş gör. Muhakkak ki Allah muhsinleri sever.”

¹⁴⁵ Maide 5/13.

- وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا أَلَّا تُحِبُّونَ أَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ^{١٤٦}

“Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah’ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.”

- فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ^{١٤٧}

“Kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir.”

- قَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنفُسَنَا وَإِنْ لَمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ^{١٤٨}

“Dediler ki: “Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka ziyan edenlerden oluruz.”

- وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ^{١٤٩}

“O, kullarından tövbeyi kabul eden, kötülükleri bağışlayan ve yaptıklarınızı bilendir.”

Verilen bu ayetler kitabın birinci risâlesi olan *Risâletu'l-'Afv*'da yer almaktadır. Bağışlanma, Allah'tan af ve mağfiret dileme gibi konuları ele alan risâlede yine aynı konularla ilgili ayetlere yer verilmiştir.

- شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِّلنَّاسِ وَبَيِّنَاتٍ مِّنَ الْهُدَىٰ وَالْفُرْقَانِ^{١٥٠}

“Ramazan ayı öyle bir aydır ki, insanlara doğruyu bildiren doğruluğa ait apaçık delillerden ibaret olan hakla batılı ayırt eden Kur’ân bu ayda indirildi.”

¹⁴⁶ Nur 24/22.

¹⁴⁷ Şura 42/40.

¹⁴⁸ A’raf 7/23.

¹⁴⁹ Şura 42/25.

¹⁵⁰ Bakara 2/185.

Bu ayet ise *Risâletu Munâcâti Şehri Ramazân*'da geçmektedir. Yazarın ramazan ayında kaleme aldığı anlaşılan bu risâlesinde ramazan ayında yaşanan bir olayın anlatıldığı bir ayete yer vermiştir.

● وَأَيُّوبُ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَيْ مَسْنِي الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ

مِنَ الضُّرِّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذَكَرَى لِلْعَابِدِينَ¹⁵¹

“Eyyüb’u da hatırla. Hani o Rabbine, “Şüphesiz ki ben derde uğradım, sen ise merhametlilerin en merhametlisisin” diye niyaz etmişti. Biz de onun duasını kabul edip kendisinde dert namına ne varsa gidermiştik. Tarafımızdan bir rahmet ve kullukta bulunanlar için de bir ibret olmak üzere ona ailesini ve onlarla beraber bir mislini daha vermiştik.”

● لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ

كَثِيرًا¹⁵²

“Andolsun, Allah’ın Resûlünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.”

Sonuç olarak; İbnu’s-Şayrafî *Risâletu ‘Akâ’ili’l-Fedâ’il* hariç kitapta yer alan tüm risâlelerinde ayetlere yer vermiştir. Bu ayetlerin konuyla bağlantılı olmasına da son derece özen göstermiştir.

2.1.5.2. Hadislerden İktibas

İbnu’s-Şayrafî risâlelerinde az da olsa hadislerden de deliller getirmiştir. Risâlelerde toplamda altı rivayetten faydalanmıştır. Fakat Peygamber Efendimize atfedilen bu rivayetlerin çoğu *Kutub-i Sitte* gibi Ehli Sünnet’in kabul ettiği hadis kaynaklarında bulunamamıştır.

¹⁵¹ Enbiya 21/83-34.

¹⁵² Ahzab 33/21.

Risalelerde geçen bu rivayetler için muhakkikler tarafından herhangi bir kaynak da gösterilmemiştir. Bu durumun İbnu's-Şayrafi'nin Şii olması ve Şiiler nezdinde kabul gören hadislere dayanması ile alakalı olduğu zannedilmektedir. Kitaptaki rivayetler şunlardır:

- أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَهَى عَنِ السَّفَرِ إِذَا كَانَ الْقَمَرُ فِي بَرَجِ الْعَقْرَبِ

“*Rasûlullah (s.a.v.) yolculuğu, ay akrep burcundayken yasaklamıştır*”

İbnu's-Şayrafi bu rivayeti *Risâletu 'Aḳâ'ili'l-Fedâ'il*'de zikretmiştir. Yolculuğun, ayın akrep burcundayken yapılmasının doğru olmadığı bazı kaynaklarda geçse de hadis olarak verilmemiştir.¹⁵³

- عَنْ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: “إِذَا كَانَ يَوْمُ الْقِيَامَةِ نَادَى مُنَادٍ أَلَا فليُثْمُ مَنْ كَانَ

أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ، فَلَا يَقُومُ إِلَّا مَنْ عَفَا”

Nebî (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: “Kıyamet günü sevabı ancak Allah'a kalmış olanlar gelsin diye nida edildiğinde, o zaman sadece Allah'ın bağışladığı kimseler gelir.”

Bu rivayete Suyûti'nin *Câmi'u'l-Eḥâdiş* ve Müttakî el-Hindî'nin *Kenzü'l-'Ummâl fî Süneni'l-Aḳvâl* adlı eserinde yer verilmiştir.¹⁵⁴

- مِنْ قَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ: “لَا تُجَاوِزُوا عَدَنَانَ كَذَبَ النَّسَائُونَ”

Peygamber Efendimiz'in hadislerinden biri de şudur: Adnan'ı atlamayın nesep âlimleri yalan söylemişlerdir.

¹⁵³ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zuraî ed-Dimaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim el-Cevziyye, *Miftâhu Dâri's-Sa'ade*, nşr. Hassân Abdülmennân et-Tîbî, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1994, II/215.

¹⁵⁴ Alî b. Husâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-'Ummâl fî Suneni'l-Aḳvâl ve'l-Ef'âl*, 5. bs., Müessesetü'r-Risâle, Beyrût, 1981, III/377; Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî eş-Şâfiî, *Câmi'u'l-Eḥâdiş*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1983, 24/252. Kaynaklarda rivayetin “عفا” dan sonraki kısmında “عن أخيه” ifadesi vardır.

Bu rivayetten sadece Ebü'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî'nin *Mir'âtu'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân* adlı eserinde bahsedilmektedir.¹⁵⁵

● الْقَوَا الْكِفَارِ بوجوه مُكْفَهَرَةٌ

Kâfirleri asık suratlı şekilde karşılayın.

● تَأَسَّوْا فِي مَصَائِبِكُمْ بِي

Başınıza gelen musibetlerinizde beni örnek alın.

● لَوْ لَمْ تُذْنِبُوا لَجَاءَ اللَّهُ بِقَوْمٍ يُذْنِبُونَ ثُمَّ يَسْتَغْفِرُونَ فَيَغْفِرُ لَهُمْ

Ola ki hiç günah işlememiş olsaydınız Allah sizin yerinize günah işleyecek fakat tövbeleri sebebiyle bağışlayacağı kimseler yaratırdı.

2.1.5.3. Şiirlerden İktibas

Risâlelerde en çok şiirlerden delil getirilmiştir. İbnu's-Şayrafi risâlelerinde genellikle Endülüs şairlerinin şiirlerine yer vermiştir.¹⁵⁶ Ayrıca kendisinin söylediği şiirleri de konularla alakalı olarak yer vermiştir. Şiirlerini verdiği şairlerden bazıları şunlardır:

1. Ebû Nuvâs el-Hasen b. Hâni' b. Abdilevvel el-Hakemî (ö. 198/813)

2. Ebu'l-Velîd Ahmed b. Abdillâh b. Ahmed b. Gâlib el-Mahzûmî el-Endelüsî (İbn Zeydûn) (ö. 463/1071)

3. Ebû Muhammed Abdullâh b. Muhammed b. Saîd el-Hafâcî el-Halebî (İbn Sinân el-Hafâcî) (ö. 466/1073)

4. Alkame b. Abede b. en-Nu'mân el-Fahl et-Temîmî (ö. 3/625)

5. İbnu'l-Kûmî

¹⁵⁵ Ebu'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Avnî el-Bağdâdî, *Mir'âtu'z-Zamân fî Târîhi'l-A'yân*, Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, Dimeşk, 2013, I/12.

¹⁵⁶ ez-Zirikli, *el-A'lâm Kamûs-u Teracim*, V/24.

6. Mütenebbî (ö. 354/965)
7. Ebû 'Ubâde el-Velîd b. Ubeyd b. Yahyâ eṭ-Ṭâî (Buhturî) (ö. 284/897)
8. Ebû Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed el-Ḥarîrî
9. Ebu'l-Kâsım Muhammed b. Muhammed b. Sirâc el-Gırnâtî el-Endelusî (İbn Sirâc) (ö. 848/1444)
10. Ebû Bekr Muhammed b. Ammâr b. el-Hüseyn b. Ammâr eṣ-Şilbî el-Endelusî
11. Ebu'l-Abbâs Abdullâh b. Muhammed el-Mu'tez Billâh b. Ca'fer el-Mütevekkil-Alellah el-Abbâsî (İbnu'l-Mu'tez) (ö. 296/908)
12. Ebu'l-Feth Mahmûd b. el-Hüseyn b. es-Sindî b. Şâhek (Küşâcim) (ö. 360/971) vd.

İbnu's-Şayrafî *Risâletu'l-'Afv'*'da Ebû Nuvâs'ın şu şiirini örnek olarak göstermiştir: (Kâmil)¹⁵⁷

يا رَبِّ إِنِّ عَظُمْتُ ذُنُوبِي كَثْرَةً فَلَقَدْ عَلِمْتُ بِأَنَّ عَفْوَكَ أَعْظَمُ
 إِنِّ كَانَ لَا يَرْجُوكَ إِلَّا مُحْسِنٌ فَمِنَ يَلُودُ وَيَسْتَجِيرُ الْمَجْرُمُ
 أَدْعُوكَ رَبِّ كَمَا أَمَرْتَ تَضَرُّعًا فَإِذَا رَدَدْتَ يَدِي فَمَنْ ذَا يَرْحُمُ
 مَا لِي إِلَيْكَ وَسِيلَةٌ إِلَّا الرَّجَاءُ وَعَظِيمِ عَفْوِكَ ثُمَّ أَيُّ مُسْلِمٍ

“*Ya Rabbî, her ne kadar günahlarım fazla ise de; Biliyorum ki, senin affın daha da büyüktür.*”

¹⁵⁷ *Divanu Ebu Nuvâs*, nşr. Ahmed Abdülmecîd el-Gazâlî, Kahire, 1953, s. 618; Şerafuddin Huseyin b. Abdullah et-Tîbî, *et-Tibyân fî 'Ilmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*, Hâdî Atıyye, Beyrût, 1987, s. 464-466; İbnu's-Şayrafî, *el-Efdaliyyât*, s. 18.

Sen sadece muhsinlere ümit veriyorsan günahkâr kimseler kime dua etsin, kimden ümit bulsun?

Yâ Rabbi! Emrettiğin gibi sana dua etmede ve yakarmaktayım, sana uzanan ellerimi boş çevirirsen bana kim merhamet etsin?

Senin katında tek çarem senin güzel affına olan ümidim, inancım ve teslimiyetimidir”

Risâlede af dileme, bağışlanma isteme gibi konular işlendiği için bu şiire yer verilmesi risâlenin edebî açıdan değer kazanmasını sağlamıştır. Nitekim şiirde de Ebû Nuvâs günahlarının çok olduğunu söyleyerek Allah’a sığınmakta ve ondan bağışlanma dilemektedir.

İbnu'l-Ğûmî'nin kaleme aldığı şiiri ise şu şekildedir:¹⁵⁸

وَعَبْدُكَ إِن يَأْتِ الدُّنُوبَ فَإِنَّمَا تَعَمَّدَ أَنْ يَهْفُوَ لِأَنْ تَتَعَمَّدَا

“Kulun, bilerek hata işlediğinde onu örtmen için günahlarıyla birlikte sana gelir.”

‘Alkame b. ‘Abede’nin şu şiirini de örnek olarak verebiliriz.¹⁵⁹

طَحَا بِكَ قَلْبٌ فِي الْحِسَانِ طَرُوبٌ بُعِيدَ الشَّبَابِ عَصَرَ حَانَ مَشِيبِ

“Yaşlılığın gelişiyse beraber uzaklaşan gençliğim sebebiyle hüüzün dolu kalbim seninle kum tümseklerinde gezmeye başladı”

Risâlelerde Cahiliye dönemi kadın şairlerinden el-Hansâ'nın da şiirlerine yer verilmiştir. Bunlardan biri de şudur:¹⁶⁰

وَلَوْلَا كَثْرَةُ الْبَاكِينَ حَوَى لِيَعْلَ إِخْوَانِهِمْ لَقَ تَلْتُ نَفْسِي

¹⁵⁸ İbnu'ş-Sayrafî, *el-Efdâliyyât*, s. 19.

¹⁵⁹ *Dîvânu'l-Mufaddaliyyat me'a Şerhi İbni'l-Enbâri*, thk. Karlos Yakup Layel, Matbaatu'l-Âbâ el-Yesu'iyîn, Beyrût, 1920, s. 786-787.

¹⁶⁰ Hamdu Tammas, *Dîvânu'l-Hansâ*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2004, s. 10.

وَلَكِنْ لَا أَزَالُ أَرِي عَجُولًا وَبَاكِئَةً نُوحُ لِيَوْمِ نَحْسِ

Etrafımda kardeşlerine ağlayanlar çok olmasaydı kesinlikle (bu acıya dayanamayıp) kendimi öldürürdüm.

Fakat yanı başımda felaket gününde koşuşturan, ağlayan ve feryat figan eden kadınlar görmekteyim.

Risâlelerde geçen şiirler arasında Mütenebbî'nin kaleme aldığı şiirler bir hayli fazladır. Bu şiirlerden biri de şudur:

فَلَا بَجْدٍ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَالَ مَالُهُ وَلَا مَالٌ فِي الدُّنْيَا لِمَنْ قَلَّ بَجْدُهُ

Dünyada malını kaybetmiş kişinin başarısı olmaz. Başarılı olmayan kişinin de malı olmaz

2.2. Risâlelerin Şekil Bakımından İncelenmesi

Edebiyat eleştirmenleri yalnızca şiir türünü eleştirmekle kalmamış nesir yazarlarını ve eserleri de incelemeye tabi tutmuşlardır. Ayrıca bir risâlenin edebî açıdan yeterli olabilmesi için o risâlenin dil, üslup ve yazarının edebî kişiliğine bakmak gerektiğini savunmuşlardır.

Fâtımî devleti kâtiplerinin yazdığı risâleler pek çok şiir içerdiğinden dolayı edebî açıdan değerli olarak görülmüştür. Bu bağlamda çalışmanın bu kısmında İbnu's-Şayrafi'nin *el-Efdaliyyât* adlı kitabında yer alan risâleler, muhteva, dil ve üslup bakımından incelenecek, İbnu's-Şayrafi'nin ayet ve şiirlerden verdiği örnekler de ele alınacaktır. Bununla birlikte metinde bulunan seci ve diğer edebî sanatlardan bazılarının örnekleri tablo şeklinde verilecektir.

2.2.1. Dil ve Anlatım

Risâleleri edebî açıdan değerli kılan en önemli husus, yazarın kullandığı dile tam anlamıyla vâkıf olmasıdır. Risâle yazarlarının dilde yaygınlaşmamış garip kelimeleri kullanmaktan kaçınmaları da tavsiye edilmektedir.¹⁶¹

Bu bağlamda İbnu'ş-Şayrafî'nin risâleleri incelendiği zaman bazı yerlerde “بَقِيَّ” gibi nadir kullanılan kelimelerin olduğu görülmüştür.¹⁶² Bundan dolayı dilinin sade ve anlaşılır olmadığını söylemek mümkündür. Bununla birlikte övgü ifadelerini de fazlaca uzatması edebiyat tenkitçilerinin hoş karşılamadığı bir konu olmuştur.¹⁶³

Fâtımî Devleti'nin Şîî olmasından dolayı İbnu'ş-Şayrafî risâlelerinde Şîî geleneklerine uygun bir dil kullanmıştır. Örneğin risâlelerin başında yer alan salât ve selam cümlesinde şu ifadelere yer vermiştir:

”وَصَلَّى اللهُ عَلَى سَيِّدِنَا مُحَمَّدٍ نَبِيِّهِ الَّذِي شَرَفَهُ بِالْقُرْآنِ الْكَرِيمِ، وَوَصَفَّهُ بِالْخَلْقِ الْعَظِيمِ، وَفَضَلَهُ عَلَى كَافَةِ الْأَنْبِيَاءِ الَّذِينَ بَعَثَهُمْ وَأَرْسَلَهُمْ، وَأَمَرَهُ فِي أَصْحَابِهِ بِقَوْلِهِ - عَزَّ مِنْ قَائِلِهِ -: (فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ) وَعَلَى أَخِيهِ وَابْنِ عَمِّهِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ الَّذِي أَجَابَ إِلَى الْإِيمَانِ مَسَارِعاً مَبَادِرًا، وَصَفَحَ عَنْ عَدُوِّهِ وَكَانَ عَلَيْهِ قَادِرًا، وَأَعْرَبْتَ شَيْمَةَ عَنِ الشَّرْفِ الصَّرِيحِ، وَمَنَعَهُ كَرَمَهُ أَنْ يَجْهَرَ عَلَى جَرِيحِ، وَعَلَى آلِهِمَا الطَّاهِرِينَ“

İbnu'ş-Şayrafî bu salât ve selamda Hz. Ali'nin (r.a.) Peygamberimizin amcasının oğlu ve kardeşi olduğunu söylemiştir. Ayrıca Hz. Ali için radiyallâhu anh yerine “emîra'l-mü'minîn” ifadesini kullanmıştır. Duanın sonunda ise “على آلهم”

diyerek Peygamberimiz ile birlikte Hz. Ali'ye ve ailesine de dua etmiştir. Duada

¹⁶¹ Küçüksarı, “Ebu'l-Fadl İbnu'l-'Amîd'e Ait Bir Risâlenin Edebî Tahlili”, s. 322.

¹⁶² İbrahim es-Sâmarrâî, “et-Turâs ve Kitâbu'l-Efdaliyyât”, *Mecelletu 'Âlemi'l-Kutub*, sy. 8, h. 1407, s. 36.

¹⁶³ Ebû Hilâl el-Hasen b. 'Abdillâh b. Sehl b. Sa'îd b. Yahyâ el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu'l-Fadl İbrâhîm, el-Mektebetu'l-'Unsuriyye, Beyrût, h. 1419, s. 440.

diğer üç hulefâ-i râşidîn'i (Hz. Ebûbekir, Hz. Ömer, Hz. Osman) zikretmediği de açıkça görülmektedir. Bu bağlamda risâlelerde böyle bir dilin kullanılması Fâtımî Devleti'nin Şîî bir devlet olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁶⁴

Risâlelerde, İbnu's-Şayrafî Efdal b. Bedr için yaptığı övgülerinde “dünyadaki tüm insanlar sadece senin emirlerini yerine getirmek için yaratılmıştır, dünya, senin askerlerinin gezmesi için düz olmadı” gibi ifadeler kullanarak aşırıya kaçtığı görülmektedir.

Ayrıca okuyucular, muhakkiklerin risâlenin asıl metnine ekleme yapmalarından ve bazı değişiklikleri dipnotta belirtmemelerinden dolayı asıl metninle sonradan eklenenleri anlamakta güçlük çekebilmektedir. Bu durum eseri tahkik eden kişilerin yaptıkları hatalardan biridir. Ayrıca müellifin risâlede oldukça fazla şiir kullanması göze çarpmakta ve bunu muhatabı etkilemek için yaptığı düşünülmektedir.

Sonuç olarak İbnu's-Şayrafî'nin risâlelerinde tahkiye ve muhâvere gibi anlatım metotlarını sıklıkla kullandığı görülmüştür. Bununla birlikte İbnu's-Şayrafî'nin, eserlerinde Şia'nın kaynaklarında görülen üslup ve anlatımı tercih etmesi Şii bir âlim olduğunu gösterir niteliktedir.

2.2.2. Risâlelerin Seci Bakımından İncelenmesi

Şiirde edebî sanatlar incelendiği gibi nesirde de incelenmektedir. Risâlelerin seci sanatı bakımından yoğun bir edebiyata sahip olması okuyucuyu etkilemek ve onun beğenisini kazanmak içindir.

Seci, İbnu's-Şayrafî'nin risâlelerinde çoğunlukla kullandığı sanatlardan biridir. Seci kelimesi sözlükte “güvercin, kumru veya güzel öten herhangi bir kuşun öterken çıkardığı ses” anlamlarına gelmektedir.¹⁶⁵ Terim olarak ise düz yazıda fasıla,

¹⁶⁴ İbrahim es-Sâmarrâî, “et-Turâs ve Kitâbu'l-Efdaliyyât”, *Mecelletu 'Âlemi'l-Kutub*, sy. 8, h. 1407, s. 36.

¹⁶⁵ Muallim Naci, *Lugat-ı Naci*, Çağrı yay., İstanbul 1987, s. 469.

atıf veya başka bir yöntemle birbirine bağlanan ifadelerin son kelimelerinin vezin ve kafiye bakımından benzer ya da aynı olması durumudur.¹⁶⁶

Fâsılaları arasında vezin ve kafiye birliğinin bulunup bulunmaması bakımından seciler hâlî, âtl (müzdevic, mütevâzin), mütemâsil (mümâsil), musarra‘, mütevâzî (müvâzî), mutarraf, müşattar ve murassa‘ olmak üzere sekiz kısma ayrılmaktadır. Genel olarak bütün türleri içermesi bakımından seciyi mutarraf, murassa‘, mütevâzî ve mütevâzin olmak üzere dört başlığa ayırmak da mümkündür.¹⁶⁷

Mutarraf seci; son harflerin aynı fakat fasılaların farklı olmasıdır.¹⁶⁸

Murassa‘ seci; vezin ve kafiye bakımından her iki tarafın da birbirine tam olarak uyumlu olmasıdır.¹⁶⁹

Mütevâzi seci; son kelimelerin vezin ve kafiye açısından uyumlu olmasıdır.¹⁷⁰

Mütevâzin seci; fasılaların vezin bakımından uyumlu kafiye bakımından farklı olmasıdır.¹⁷¹

Bu bilgilere dayanarak İbnu’ş-Şayrafi’nin risâlelerindeki bazı önemli seci örnekleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Seci Türü	İkinci Taraf	Birinci Taraf	
Mutarraf	وَكَانَ عَلَيْهِ قَادِرًا	أَجَابَ إِلَى الْإِيمَانِ مُسَارِعًا مُبَادِرًا	1

¹⁶⁶ İbn Hicce Hamevî, , *Hizânetu’l-Edeb ve Ğâyetu’l-Ereb*, thk: ‘İsam Şakyû, 1. bs., Dâru Mektebeti’l-Hilâl, Beyrût, 2004, II/411.

¹⁶⁷ Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, el-Mektebetu’l-‘Asriyye, Beyrût, ty., s. 330-331

¹⁶⁸ Ahmed Matlûb, *Mu‘cemu’l-Mustalahâti’l-Belâğîyye ve Tatavvuruha*, 1. bs., Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrût, 2007, s. 315.

¹⁶⁹ Abdulcevâd Muhammed Tıbk, *Dirâse Belâğîyye fî’s-Sec’ ve’l-Fâsılati’l-Kurâniyye*, Dâru’l-Erkami li’t-Tıbbâ’a ve’n-Neşr ve’t-Tevzi’, 1. bs., Mısır, 1993, s. 24.

¹⁷⁰ el-Hâşimî, *Cevâhiru’l-Belâğa*, s. 331.

¹⁷¹ Tıbk, *Dirâse Belâğîyye fî’s-Sec’ ve’l-Fâsılati’l-Kurâniyye*, s. 24-25.

Murassa'	وَتَفَاوَتْ أَعْرَاضُهَا وَأَهْوَائُهَا	وَتَبَايَنَ عُقُولُهَا وَأَرَائِهَا	2
Mutarraf	وَكُنْزاً يَسْخَرُهُ لَوَارِثُهُ وَيَعِدُّهُ	ذَكَرَ الْإِنْسَانُ عُمراً يَسْتَعْجِدُهُ	3
Murassa'	وَأَشَقَّهَا جَوْهَرًا	وَجَدَ أَحْسَنَهَا مَنْظَرًا	4
Mütevâzî	وَالْأَمَالُ تَتَعَرَّضُ نَحْوَهُ وَتَتَصَدَّى	كَانَتْ النِّعْمَةُ فِيهِ تَتَعَدَّى	5
Murassa'	وَيَحْسُنُ صَنِيعًا	فَالْأَوَّلُ يُؤَلِّي جَمِيلًا	6
Murassa'	وَأَعْلَى مَنَازِلِ الْكَمَالِ	الْعَفْوُ أَكْرَمُ الْخِصَالِ	7
Mütevâzin	وَكأن الأمة مدفوعة	كأن هذه المنقبة عليه موقوفة	8
Mütevâzin	عفوه عن إبراهيم بن المهدي عِمه	وأكثر ما تضمنته من معجزاته	9
Murassa'	وجعل إقالته العثرة سالمة من اللوم والتشريب	فتلقاه بالترحيب	10
Murassa'	وفاضت عليه سحائب مكارمه الغامرة	وله حرمة من نشأ في ظل دولته القاهرة	11

Mütevâzin	وتميز بالمسير تحت ركابه في الأسفار <u>القريبة</u>	وربي في دواوين مملكته السعيدة	12
Murassa'	وعوارفها التي جازي المعترف بها رضى <u>وتقبلاً</u>	ومواهبه التي منحها كراماً <u>وتفضلاً</u>	13

2.2.3. Risâlelerin Diğer Edebî Sanatlar Açısından İncelenmesi

İbnu's-Şayrafî risâlelerinde yalnızca seci sanatını kullanmakla kalmamış sözü daha da etkili ve açık bir şekilde ifade etmek için diğer sanatlardan da faydalanmıştır. Risâleler bedî sanatlarından olan cinas, tıbak ve iktibas açısından incelenmiştir.

2.2.3.1. Cinâs

Cinâs lafızlarla ilgili bedi sanatlarından biridir. Anlamları farklı, ancak lafızları aynı yahut benzer lafızların şiir ve nesirde kullanılması anlamına gelmektedir.¹⁷² Harflerin durumu, sıralanışı, sayısı ve harekeleri açısından iki kısma ayrılır. Eğer lafızlar verilen tüm bu özellikler açısından aynı ise “cinâs-ı tâm”, bu özelliklerden birinde eksiklik olursa da “cinâs-ı nâkıs” olmaktadır.

Bu açıklamalara göre eserde yer alan risâlelerde cinâs-ı tâm çeşidi olmasa da yer alan bazı cinâs-ı nâkıs örnekleri aşağıdaki tabloda verilmiştir:

الصَّلَات . الصَّلَاة	الفِكْرُ . الذِّكْرُ	عَفْواً . صَفْواً	الصَّرِيحُ . الجَّرِيحُ
تَأْمَلُكَ . مَلَكُ	أَلْوَارِفُ . أَلْعَوَارِفُ	أَلْعَصْرُ . أَلْحَصْرُ	الذَّاتُ . اللَّدَاتُ

¹⁷² el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, s. 321; Ahmed Mustafâ Merâğî, *'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, Beyrût, 1991, s. 109.

الدار . الأقدار	الأنجاد . الإنجاد	الحالية . الحالية	دين . يُدين
الْفَدْرُ . الصَّدْرُ	الْقَاهِرَةُ . الْبَاهِرَةُ	الْفَاحِرَةُ . الْآخِرَةُ	الدَّاءُ . الْإِكْتِدَاءُ
يَصْنَعُو . يَصْحُو	مَكَانٍ . مَكِينٍ	سَامِعٍ . طَامِعٍ	حَيًّا . طَيًّا

2.2.3.2. Tıbâk

Risâlelerde pek çok sanata yer veren İbnu'ş-Şayrafi'nin kullandığı bir diğer edebî sanat tıbâktır. Tıbâk, mana açısından zıt olan iki kelimenin şiir veya nesirde birlikte geçmesine denmektedir.¹⁷³

Nesir türünde yazılan eserlerde çokça kullanılan bu sanatın, eserlerin edebî bakımdan değerli hale gelmesinde büyük rolü vardır. Bu bakımdan tıbak İbnu'ş-Şayrafi'nin en çok kullandığı sanatlardan biri olmuştur. Örnek olarak şunlar gösterilebilir:

Yakınlık-uzaklık	البُعد . القُرب	Yeni-eski	حَدِيثٌ . قَدِيمٌ
Az-çok	كَثِيرٌ . قَلِيلٌ	Şemsî-kamerî	الشَّمْسِيَّةُ . الْقَمَرِيَّةُ
Kolay-zor	صَعْبٌ . سَهْلٌ	Gitti-döndü	ذَهَبَ . عَادَ
Emniyet-korku	الْأَمْنُ . الْخَوْفُ	Canlı-ölü	حَيٌّ . مَيِّتٌ

¹⁷³ el-Askerî, *Kitâbu's-Sinâ'ateyn*, s. 307.

Dost-düşman	صَدِيقٌ . عَدُوٌّ	Gizli-açık	سِرٌّ . عَلَانِيَةٌ
Tatlı-acı	حُلْوٌ . مُرٌّ	Aydınlık-karanlık	نُورٌ . ظُلُمَاتٌ
Gidiyor-dönüyor	يَأْتِي - يَرْجِعُ	Darlık-bolluk	صَيْقَةٌ - رَخَاءٌ

2.2.3.3. İktibâs

İktibâs sözlükte faydalanmak, ilim almak gibi anlamlara gelmektedir.¹⁷⁴ Terim olarak ise iktibâs; bir nâsir veya şairin, lafzı süslemek ve manayı kuvvetlendirmek maksadıyla ayet ya da hadisin bir kısmını almasıdır. Bunu ayet ve hadis olduğuna delil getirmeksizin yapmaktadır.¹⁷⁵

İbnu's-Şayrafî, risâlelerinde Kur'an'dan konuyla ilgili bazı ayetleri iktibâs olarak almış hadislerden iktibâs yapmamıştır. Buna örnek olarak şu cümleler verilebilir:

• وَأَعَانَ كُلًّا مِنْهُمْ عَلَى مُوَاصَلَتِهِ إِلَى حِينِ الْمُنْقَلَبِ وَالْمَصِيرِ، إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ

İbnu's-Şayrafî altı çizili olan yerde İsrâ suresinin birinci ayetinde ve Ğafir suresinin 20 ve 56. ayetlerinde geçen “*Şüphesiz O işiten ve görendir*” anlamındaki kısmını almıştır.

• وَيَبَالُغُ فِي ذَلِكَ طَلْبًا لِلْجَزَاءِ يَوْمَ تُؤْفَى كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمَلَتْ

İbnu's-Şayrafî burada, Nahl suresinin 111. ayetinden alıntı yapmıştır. “*Herkese yaptığıının karşılığının eksiksiz ödeneceği gün*” anlamındadır.

¹⁷⁴ Ebu't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed el-Fîrûzâbâdî, *el-Ķâmûsu'l-Muĥîṭ*, Mektebetu Tahkîku't-Turâs fi Muesseseti'r-Risâle, Beyrût, 1987, s. 722.

¹⁷⁵ Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdîrahmân b. Ömer b. Ahmed el-Kazvîni eş-Şâfiî, *el-İzâh fi 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdulmü'min el-Hafâci, Beyrût, 1980, II/575; el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, s. 414.

• وَتَذَبَّرُوا مَا خَطَبَ بِهِ لِسَانُ التَّخْوِيفِ فِيهَا مُسْمِعاً لِلْقَرِيبِ وَالْبَعِيدِ، إِنَّ فِي ذَلِكَ

لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ

Bu kısımda ise müellif “*Şüphesiz bunda, akli olan yahut hazır bulunup kulak veren kimseler için bir öğüt vardır*” anlamına gelen Kâf suresinin 37. ayetinden iktibas yapmıştır.

Sonuç olarak; İbnu’s-Şayrafî muhatabı etkilemek ve onun beğenisini kazanmak için risâlelerinin tümünde seci sanatı ve diğer edebî sanatları yoğun olarak kullanmıştır. Ve bu konuda amacına ulaşmış, Divândaki kâtiplik görevine de geri dönmüştür.

SONUÇ

Ebu'l-Kâsım İbnu's-Şayrafî yaşadığı dönemde hayatına pek çok eser, risâle ve şiir sığdırmıştır. Ayrıca eserlerinde tek bir konuyu değil muhtelif konuları ele alarak günümüz ilimlerine de ışık tutmuş ve Fâtımî dönemini anlamada önemli bir kaynak olmuştur.

Araştırmada incelenilen *el-Efdaliyyât* adlı eserde, İbnu's-Şayrafî'nin kaleme aldığı yedi risâle bir araya getirilmiştir. Bu risâleleri anlaşmazlığa düştüğü, dönemin veziri olan Efdal b. Bedr el-Cemâlî'ye bir methiye niteliğinde yazan İbnu's-Şayrafî, kendini affettirmeyi ve görevine geri dönmeyi hedeflemiştir.

Birçok ayet, hadis ve şiirlerle desteklediği risâlelerinde Efdal b. Bedr'i her açıdan övmüş ve ona dualarda bulunmuştur. Efdal b. Bedr için yaptığı bu dualarda bazen aşırıya kaçtığı sonucuna da ulaşılmıştır. Eserinde hadis olarak yer verdiği rivayetlerin çoğu Ehli Sünnet tarafından kabul edilen hadis kaynaklarında bulunmadığı dikkat çekmiştir.

Efdal b. Bedr'i etkilemek ve onun beğenisini kazanmak için risâlelerinin tümünde seci sanatı, cinas, tıbak ve iktibas gibi diğer edebî sanatları yoğun olarak kullanmıştır ve bu sayede Efdal b. Bedr onu affetmiş, böylece divândaki görevine geri dönmeyi başarmıştır.

Risâlelerinde edebî açıdan zengin olan pek çok şiire ve bazı bilinmeyen lafızlara yer vermesi dil ve üslubunun ağır olduğunu göstermiştir. İbnu's-Şayrafî'nin Şîî bir âlim olduğu herhangi bir kaynakta belirtilmemiştir. Fakat Fâtımî Devleti'nin Şîî bir devlet olması, İbnu's-Şayrafî'nin üslubuna etki etmiş, bu döneme ait bazı izler eserlerinde açıkça görülmüştür. Eserleri bu açıdan incelendiğinde Şîî olduğu kanaatine varılmıştır.

Son olarak eseri tahkik eden muhakkiklerin risâlenin asıl metnine ekleme yapmalarından ve bazı değişiklikleri dipnotta belirtmemelerinden dolayı asıl metinle sonradan eklenenlerin karıştığı görülmüştür.

İbnu's-Şayrafi'nin ve kaleme aldığı herhangi bir eserinin günümüze kadar hiç araştırılmamış olmasından dolayı diğer eserlerinin de incelenmesinin ilim dünyası açısından faydalı olacağı düşünülmektedir. Zira bu alandaki her araştırma Fâtımî Devleti'nin daha da aydınlatılmasını sağlayacak ve İbnu's-Şayrafi hakkında daha çok bilgi edinmemiz açısından faydalı olacaktır.

BİBLİYOGRAFYA

- **el-Askerî**, Ebû Hilâl el-Hasen b. ‘Abdillâh b. Sehl b. Sa‘îd b. Yahyâ, *Kitâbu’s-Sinâ’ateyn*, thk. Ali Muhammed el-Bicâvî, Ebu’l-Fadl İbrâhîm, el-Mektebetü’l-‘Unsuriyye, Beyrût, h. 1419.
- **el-Avnî**, Ebü’l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu et-Türkî el-Bağdâdî, *Mir’âtü’z-Zamân fî Târîhi’l-A’yân*, Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, Dımeşk, 2013.
- **el-Bağdâdî**, İsmail b. Muhammed Emîn b. Mîr Selîmi’l-Beyânî, *Hedîyyetu’l-Ârifîn Esmâ el-Muellifîn ve Âsâri’l-Musannifîn*, Vekâletü’l-Meârifî’l-Celîleti, İstanbul, 1951.
- **el-Cevziyye**, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyûb ez-Zürâî ed-Dımaşkî el-Hanbelî İbn Kayyim, *Miftâhu Dâri’s-Sa‘âde*, nşr. Hassân Abdülmennân et-Tîbî, Dâru’l-Kutubi’l-‘Ilmiyye, Beyrût, 1994.
- **el-Cezzâr**, Fikrî Zekî, *Medâhîlu’l-Muellifîn ve’l-A’lâmi’l-Arab hattâ Âm h. 1215/m. 1800*, Riyâd, 1994.
- **Çelik**, Aydın, “Fâtîmiler Kültür ve Medeniyeti”, *İslâm Tarihi ve Medeniyeti*, Ed. Mehmet Şeker, Siyer yay., İstanbul, 2018.
- **Dayf**, Şevkî, *el-Fennu ve Mezâhibuh fî’n-Nesri’l-‘Arabî*, Dâru’l-Meârif, 13. bs., Kahire, ty.
- **ed-Devâdârî**, Seyfüddîn Ebû Bekr b. Abdillâh b. Aybek, *Kenzu’d-Durer*, nşr. Dorothea Krawulsky, Wiesbaden-Beyrût, 1992.
- *Dîvânu’l-Mufaddaliyat me’a Şerhi İbni’l-Enbâri*, thk. Karlos Yakup Layel, Matbaatu’l-Âbâ el-Yesu’îyîn, Beyrût, 1920.
- **Ebû Nuvâs**, el-Hasen b. Hânî' b. Abdilevvel el-Hakemî, *Divanu Ebu Nuvâs*, nşr. Ahmed Abdulmecîd el-Gazâlî, Kahire, 1953.
- **Ebû Mansur es-Seâlibî**, *Yetîmetü’d-dehr*, Kahire 1979, III, 131-151.
- **İbn Hânî el-Endelüsî**, *Dîvânü Muhammed b. Hânî el-Endelüsî*, nşr. Muhammed el- Ya‘lâvî, Beyrut, 1994.
- **Er**, Rahmi, “Risâle”, *DİA*, İstanbul, 2008.

- **el-Fîrûzâbâdî**, Ebu't-Tâhir Mecduddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muḥîṭ*, Mektebetu Tahkîku't-Turâs fi Muesseseti'r-Risâle, Beyrût, 1987.
- **Graefe E.**, “*Fâtîmîler*”, İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1964, IV.
- **el-Hamevî**, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Bağdâdî er-Rûmî, *Mu'cemu'l-Udebâ*, thk. İhsan Abbas, Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, Beyrût, 1993.
- **Hamevî**, İbn Hicce, , *Hizânetü'l-Edeb ve Ğâyetü'l-Ereb*, thk. 'İsam Şakyû, Dâru Mektebeti'l-Hilâl, Beyrût, 2004.
- **Ĥamûd**, Sûzi, *el-Fatimiyyûn ve'z-Zenkiyyûn ve'l-Emeviyyûn ve'l-Memâlik*, thk. İsam Şebâru, Dâru'n-Nahdatu'l-Arabiyye, Beirut, 2010.
- **Han**, İn'âmullah, *Bugünkü İslam Devletleri ve Ülkeleri*, terc. Osman Keskioglu, Sebilurreşad Neşriyat, 1966.
- **el-Hanefî**, Şemseddîn Muhammed b. Ali b. Hamareveyh b. Tolon ed-Dimeşkî es-Salihî, *Ebnâu'l-Umerâ' bi Ebnâi'l-Vuzerâ'*, Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 1. bs., Beyrût, 1998.
- **Hasan** İbrahim Hasan, *Târîhu'd-Devleti'l-Fâtimiyye*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısıriyye, Kahire, 1981.
- **el-Hâşimî**, Ahmed b. İbrâhîm b. Mustafâ es-Seyyid, *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, *el-Mektebetu'l-'Asriyye*, Beyrût, ty.
- **Hillenbrand**, Carole, “İbn al-Şayrafî”, *Encyclopedia of Arabic Literature*, vol. 1, London, 1998.
- **el-Hindî**, Alî b. Hüsâmiddîn b. Abdilmelik b. Kadîhân el-Müttaķî, *Kenzu'l-'ummâl fi Süneni'l-Aķvâl ve'l-Ef'âl*, 5. bs., Müessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1981.
- **Huart**, Clement, “İbn el-Cairafî”, *JA*, XI serie, Paris, 1916.
- **el-Hulv, Abdülfettâh M.**, *eş-Şerîf er-Rađî Hayâtühû ve Dirâsetü Şi'rih*, Kahire, 1986.
- **Huseyn**, Tâhâ, *el-Edebu'l-Câhilî*, Matbu'atu Fârûk, 2. bs., Kahire, 1933.
- **Ibn al-Athîr**, *al-Kâmil fi'l-Ta'rîkh*, Publico Sumtu., Beyrouth, 1966, X.

- **İbn Ebi'l-İsba'**, Abdul'azîm b. el-Vâhid b. Zâfir el-'Advânî, *Tahrîru't-Tahbîr fî Sinâ'ati's-Şi'ri ve'n-Nesr ve Beyâni İ'câzi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Şeref, Lecnetu İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, byy., ty.
- **İbnu'l Esîr**, *İslâm Tarihi e-Kâmil fî't-Târih Tercümesi*, Hikmet Neşriyat, İstanbul, 2008, IX.
- **İbn Hallikân**, *Vefeyâtu'l-'Ayân*, Mektebetu'n-Nahdati'l-Mısriyye, Kahire, 1948, I,II.
- **İbn Manzûr**, Ebu'l-Fadl Cemaluddîn, *Lisânu'l-'Arab*, Dâru Sâdir, Beyrût, h. 1414.
- **İbn Muyesser**, *Ahbaru Mısır*, Kahire, 1981.
- **İbn Sina, İbn Muyesser**, *Dairatu'l-Me'ârif bi Zergin İslâmiyyin*, Merkez Dairatu'l-Me'ârif bi Zergin İslamiyyin, Tahran, 1370.
- **İbnu's-Şayrafî**, Ebu'l-Kâsım, *el-Efdaliyyât*, Mecma'i'l-Lugati'l-Arabiyyeti bi Dimeşk, Dimeşk, 1982.
- **İshakoğlu**, Ömer, "İbnü's-Şayrafî ve el-Kânûn fî Dîvânî'r-Resâil Adlı Eseri", *Hidayet Yavuz Nuhoglu Armağanı Dergisi*, İstanbul, 2009.
- **İskenderî**, Ahmed-Mustafâ 'Înânî, *el-Vasît fî'l-Edebî'l-'Arabî ve Târîhih*, Matbu'atu'l-Me'ârif, 1. bs., Kahire, ty.
- **el-Kazvînî**, Ebu'l-Meâlî Celâlüddîn el-Hatîb Muhammed b. Abdirrahmân b. Ömer b. Ahmed eş-Şâfiî, *el-Îzâh fî 'Ulûmi'l-Belâğa*, thk. Muhammed Abdülmü'min el-Hafâci, Beyrût, 1980.
- **Keḥḥâle**, Ömer Rıza, *Mu'cemu'l-Mu'ellifîn*, Mektebetu'l-Muşennâ, Beyrût, ty., VII.
- **Küçüksarı**, Mücahit, "Ebu'l-Fadl İbnu'l-'Amîd'e Ait Bir Risâlenin Edebî Tahlili", *Marife Dini Araştırmalar Dergisi*, sy. 16, 2016.
- **Matlûb**, Ahmed, *Mu'cemu'l-Mustalahâti'l-Belâğîyye ve Tatavvuruha*, 1. bs., Mektebetu Lübnân Nâşirûn, Beyrût, 2007.
- **el-Melik**, Faysal, "*Hazanetu't-Turâs*", Merkez Faysal el-Melik, ty.
- **Merâğî**, Ahmed Mustafâ, *'İlmu'l-Bedî'*, Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, Beyrût, 1991.

- **en-Na'âna'a**, Mahmud Abdurrahim Salih, İbrahim Abdurrahman, “et-Tedâhul beyne'r-Risâle ve'l-Kasîde 'inde'l-Kuttâbi'l-Fâtîmiyyîn”, sy. 28, *Mecelletu Cami'ati Dîmeşk*, Dîmeşk, 2012.
- **Naci**, Muallim, *Lugat-ı Naci*, Çağrı yay., İstanbul 1987.
- **Nahide Bozkurt**, *Abbâsiler*, TDV Yayınları, Ankara, 4. Basım, 2018.
- **en-Nevîrî**, Ahmed b. Abdulvehhâb b. Muhammed b. Abdu'd-Daim el-Kırşî et-Teymî el-Bekrî Şehabeddîn, *Nihayetu'l-Edeb fi Kanuni'l-Edebî'l-Müellif*, Daru'l-Kutub ve Vesaigi'l-Kavmiyye, Kahire, 2010.
- **Nicholson**, Reynold A., *Literature History of The Arabs*, New York, 1907, s. 271-272.
- **el-Ömerî**, Ahmed b. Yahya b. Fadlillâhi'l-Kırşî'l-Advî, *Mesaliku'l-Ebsâr fi Memâliki'l-Emsâr*, el-Mucemma' es-Segâfi, 2010.
- **Özaydın**, Abdülkerim, “Efđal b. Bedr el-Cemâlî”, *DİA*, İstanbul, 1994.
- **Öztuna**, Yılmaz, *İslâm Devletleri*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.
- **es-Safedî**, Salahaddîn Halil b. Ebîk b. Abdillâh, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, thkk. Ahmed el-Arnâvut ve Türkî Mustafa, Dâru İhyâi't-Turâs, Beyrût, 2000.
- **Salha**, Muhammed İsa, el-Mûcemu's-Şâmil li't-Turâsi'l-Arabiyyi'l-Matbû'i, Kahire, 1993.
- **es-Sâmarrâî**, İbrahim, “et-Turâs ve Kitâbu'l-Efđaliyyât”, *Mecelletu 'Âlemi'l-Kutub*, sy. 8, h. 1407.
- **Seyyid**, Eymen Fuad, “Fâtîmîler”, *DİA*, İstanbul, 1995.
- **Seyyid**, Fuad, *Fihrisu'l-Mahtûtâti'l-Musavvira*, Dâru'r-Riyâd, Kahire, 1954.
- **es-Suyûtî**, Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî eş-Şâfî, *Câmi'u'l-Ehâdis*, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 1983.
- **es-Shayyal**, Gamal ed-Dîn, “İbn al-Şayrafi”, *The Encyclopedia of Islam*, Vol. III, Leiden, 1971.
- **Tammas**, Hamdu, *Dîvânu'l-Hansâ*, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2004.

- **Tıbk**, Abdulcevâd Muhammed, *Dirâse Belâğıyye fî's-Sec' ve'l-Fâsılati'l-Kurâniyye*, 1. bs., Dâru'l-Erkami li't-Tıbbâ'a ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Mısır, 1993.
- **et-Tıbbî**, Şerafuddin Hüseyin b. Abdullah, *et-Tibyân fî 'İlmi'l-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*, Hâdî Atıyye, Beyrût, 1987.
- **Tomar**, Cengiz, “Mısır- İlim Kültür ve Medeniyet”, *DİA*, İstanbul, 2004.
- **Yengin**, Naci, Necip Taylan, “İsmailiyye”, Şâmil İslâm Ansiklopedisi, İstanbul, 1991, III.
- **Yıldız**, Hakkı Dursun, *Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi*, Çağ Yay, İstanbul, 1989, V.
- **ez-Zirikli**, Hayruddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-A'lâm Kamûs-u Teracim*, Dâru'l İlm ve'l-Melâyîn, 2002.

_____ *Mefâhîm İslâmiyye*, Mevkî' Vezâratî'l-Evkâfi'l-Mısriyye, ty.